

Landsbylærer i Asserballeskov og Bovrup 1750-1785 – af Johannes Pades erindringer

Udgivet ved LARS N. HENNINGSEN

Indledning

Johannes Hansen Pade, hvis selvbiografi og beretning om faderen gengives i uddrag i det følgende, er en markant overgangsskikkelse i dansk skolehistorie. Som ung virkede han som lærer ved skoler på Sundeved, Als og Ærø. Det var i tiden forud for de store skolereformer. Endnu fandtes ingen formaliseret læreruddannelse, og landsbylærerne var helt afhængige af forældrenes – bøndernes – velvilje og beslutninger.

Takket være kontakt til den skoleinteresserede greve Johan Ludvig Reventlow på Brahetrolleborg fik Pade imidlertid sin plads i det store reformarbejde, som begyndte i skoleverdenen fra slutningen af 1700-årene. I moden alder fik han en seminarieuddannelse og blev »Danmarks anden seminarist« og fik så ansættelse ved reformskolerne på Brahetrolleborg. Han oplevede at blive udmærket af kronprins Frederik (6.) med fortjenstmedaljen i guld.

I dag må vi især mindes Pade, fordi han i sin alderdom tog sig tid til at skrive sin selvbiografi. Den hører til de meget værdifulde i genre og er i dag en af de meget få kilder, som giver detaljeret information om livet som skolelærer i Sønderjylland i 1700-årene.

Faderen Hans Jørgen Pade var født i Lambjergskov i Hørup sogn omkring 1709. Hos den lokale degn og en tysker indvandret til sognet erhvervede Hans Jørgen Pade gode kundskaber i skrivning, regning og tysk – og da han var blevet halt efter flere uheld, søgte han en levevej som skolelærer. Det var dengang bønderne, som ansatte lærerne, og der blev mest holdt skole om vinteren. En tid virkede Pade senior i Lebølgård og Helved, indtil han i 1749 fik mere fast ansættelse i Asserballeskov. I 1750 indviedes her en ny skolebygning.

Hertug Christian August af Augustenborg skænkede jorden og tømmeret til bygningen, som derfor fik navnet »Christiansværk«. Samme år den 14. juli indgik læreren i Asserballe kirke ægteskab med Cæcilia Christiana Pedersdatter. Den 20. december blev ægteparrets førstefødte Johannes holdt over dåben.

I Asserballeskov virkede Hans Jørgen Pade som lærer fra 1749 til 1763, da han blev opfordret til at søge embede i Marstal på Ærø. Her døde han den 13. maj 1769, knap 60 år gammel.

Som lærer ragede Pade senior formentlig op over gennemsnittet. Han havde ikke blot evnen til at sætte sig i respekt hos eleverne. Sønnen roser ham for gode kundskaber i tysk, geografi og astronomi og især matematik. Han holdt aftenskole i regning. Også uden for skolen virkede han. Han eksperimenterede med havedyrkning og vakte opsigt med sine tulipaner. På Ærø agerede han som landmåler i forbindelse med udparcelleringen af de kongelige ladegårde i 1766-67, og takket være ret gode kundskaber i tysk virkede han som en slags »vinkelskriver«. Han forfattede formentlig den tysksprogede tekst, da skoleholderne i Asserballeskov, Tandslet, Notmark og Lebølgård i forbindelse med Frederik 5.s besøg på Als sidst i juni måned 1750 overrakte kongen et bønsskrift om forbedring af deres kår. Han førte også pennen, når befolkningen skulle affatte tysksprogede bønsskrivelser til hertugen.

Det hindrede ikke, at der kunne opstå gnidninger i forhold til bønderne. I 1755 klagede de i en skrivelse til hertugen over, at skolen i »Adserballigskov er i en miserabel Tilstand«, da læreren, Hans Pade, mere »frekventere Værtshusene end opholder sig i Skolestuen«. Klagen skal nu næppe tages for bogstaveligt. Den var foranlediget af at læreren havde bedt skoleinteressenterne om højere løn. De mente, at når læreren vil lade sit drikkeri fare og administrere sin løn på en bedre måde, kunne han nok klare sig med den; når han så tilmed ville passe sin skole på en bedre måde, hvad han havde de bedste forudsætninger for, da »han er duelig til både at læse og skrive« ville de gerne beholde ham, hed det i skrivelsen.

Sønnen Johannes blev født den 17. december 1750 i Asserballeskov, hvor han fik den første undervisning hos faderen. Pade senior gjorde alt for at give sønnen den bedst mulige baggrund. Sønnen fik kundskaber i regning og tysk. Efter ansættelse hos en pensioneret kaptajn i Gråsten og hos amtsforvalteren på Ærø fór han en tid til søs. Dernæst gik han i faderens fodspor. En vinter var han huslærer hos en

humlehandler i Dynved i Egen sogn, og dernæst i vinteren 1771-72 lærer i Bovrup, indtil han fra 1772 fandt varig ansættelse ved den fædrene skole i Asserballeskov.

Her blev grev Johan Ludvig Reventlow på Brahetrolleborg i 1785 opmærksom på den erfarne lærer. Grevnen arbejdede energisk for at skabe gode skoleforhold for befolkningen i sit grevskab. Han opfordrede Pade til at tage en uddannelse ved skolelærerseminariet i Kiel. Pade indvilgede og bestod seminarieprøven i 1786 med førstekarakter og skudsmålet »ganz vorzüglich geschickt« – og opnåede derved den ære at blive »Danmarks anden seminarist«.

Herefter overtog han ledelsen af Gærup skole under Brahetrolleborg. Tre år senere forflyttedes han til Hågerup skole, indtil skolen i 1795 blev lagt under grevens skolelærerseminarium på Brahetrolleborg. Her blev Pade så lærer nogle år, indtil han 1799-1822 sluttede sin karriere som degn og skolelærer i Vester Åby. 86 år gammel døde han den 19. august 1836.

Pade var således deltager i oplysningstidens første fremstød for en bedre folkeskole – som seminarist fra monarkiets første seminarium i Kiel og som lærer ved de Reventlowske reformskoler. Han fandt også anerkendelse i samtiden. I 1789 fik han som nævnt fortjenstmedaljen i guld, da kronprins Frederik sammen med hertugen af Augustenborg besøgte de reventlowske skoler. Året efter aflagde seminarielærer H. V. Riber fra kongerigets første seminarium på Blågård besøg i Hågerup skole og skrev i sin dagbog om sit indtryk af Pade: »Jeg blev slået af den stilhed og opmærksomhed, der herskede blandt disse bønderbørn; men da jeg hørte Pades katekisation, forstod jeg, hvad grunden var.«

Sin selvbiografi nedskrev Pade i de sidste år af sit liv, formentlig med støtte i ældre notater. Erindringerne var indført i en lille bog i kvartformat på 386 blade. Uddrag heraf blev i 1909 og 1915 publiceret af T. Baumgarten. En maskinskrevet afskrift på 165 sider blev i midten af 1950'erne indleveret til Historisk Samfund for Sønderjylland. Det blev dengang overvejet at publicere teksten, først i sin helhed i samarbejde med Historisk Samfund for Fyens stift, og, da det ikke lykkedes, i uddrag i Sønderjyske Årbøger. Planen kom dog ikke straks til udførelse, og i mellemtiden benyttede Gottlieb Japsen den værdifulde tekst i sin disputats »Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814« (1968).

Også efter benyttelsen hos Japsen er der dog grund til at gøre tek-

sten tilgængelig i en sønderjysk sammenhæng. Den hører éntydigt til de meget sjældne og værdifulde skolehistoriske kilder fra 1700-årene. Den giver et levende billede af både lærernes og skolens vilkår og rummer oplysninger, som næppe er fastholdt i andre kilder.

Ved udgivelsen her er det valgt at udelade afsnittene om opholdet ved seminariet i Kiel og årene på Fyn fra 1786, ligesom oplevelser som sømand i ungdommen er beskåret og afsnit af kuriøs karakter eller af kun familiehistorisk interesse er udeladt. Udgivelsen har således til formål at kaste lys over skolehistorien på Als og Sundeved og Ærø i Pades tid. Teksten er gengivet ord- og bogstavret på grundlag af den foreliggende afskrift, idet originalmanuskriptet ikke har kunnet opspores.

Den benyttede afskrift opbevares blandt personarkiverne i Landsarkivet for Sønderjylland.

Jeg Johannes Hansen Pade er født i Atzerballig-Sogn i Byen Atzerballigskov i Sønderherred, fyrstelig-augustenborgiske Distrikt på Als Ø, den 17de December 1750 og døbt Søndagen derpaa, som var den fjerde Søndag i Advent. Da Dagens Evangelium handlede om Johannis den Døbers Vidnesbyrd, gav det min Fader Anledning til at give mig det Navn Johannes, da jeg ellers efter min Farfader skulde have Navnet Jens.

Min Faders Levnets Beskrivelse

Min Fader hedde Hans Jørgen Pade. Han var født i Hørup Sogn, i Byen Lambjerg-Skov. Hans Fader var Huusmand og hans Navn Jens Pade. Hans Moder Anne Sophie Pade, som vordede 98 Aar gammel. Han var den yngste af sine Brødre, men han overgik dem i Anlæg og Lærelyst, især var Mathematikken hans Yndlingsstudium. Han har fortalt mig, at han først gik i Skole hos Degnen i Hørup, af hvem han paa en kummerlig Maade undervistes i Regningen, og da min Faders Princip var: plus ultra¹, og Degnen opholdt ham saa længe ved den lange Regnemaade, saa bad min Fader Læreren, at han vilde lade ham begynde at regne paa den kortere Maade (Practic-Regning). Degnen gav ham det nedslaaende Svar: Om Du endog endnu i to Aar regner paa den lange Maade, vil den kortere endda løbe rundt for dine Øjne som en Slibesteen.

Als på Johannes Pades tid. Udsnit af kort tegnet af Hans Jørgensen Foogt 1772 og gengivet i Pontoppidans Danske Atlas bd. VII,1 (1781).

Hvad Indtryk dette gjorde paa min Fader, kan Man læt forestille sig. Da han kom hjem, sagde han til sin Fader: Jeg vil ikke længere gaae i Skole hos Degnen. – Hvorfor ikke? – Fordi jeg mærker, at han

ikke kan bringe mig videre i Regningen, og han afskærer mig alt Haab i denne Henseende. Hans Fader fandt det da ogsaa rigtigt, at han ikke mere skulle frequentere Degnens Skole.

Til Held og Lykke kom en vis Tydsker der i Sognet og begyndte at informere i Skrivning og Regning. Min Fader benyttede denne ønskelige Lejlighed, og under Tydskerens Vejledning forfremmedes han meget i Skrivning og Regning. Dog lod han sig ikke nøie med den Underviisning andre gav ham, men stræbte selv ved egen Eftertanke og Øvelse at komme videre, saa at der den Tid vel ikke fandtes mange Landsbye-Skolelærere, der overgik ham i Kundskab og Duelighed. Han opnaaede en ualmindelig Færdighed i Kalligraphie. Ogsaa i Religion, Bibelskhistorie var han som læg Mand vist kyndigere end de fleste, der ikke havde haft bedre Anviisning, bedre Hjelpemidler og mere Øvelsestid end han.

Han begyndte at prøve sin Lykke til Søes. Men her tilsmilede Fortuna ham ikke. Nogen Tid tjente han ogsaa Bønder, og var engang saa uheldig at Hesten styrtede under ham og fik Knæskallen knuset. Han restitueredes vel nogenlunde, men Benet vordede stramt. Et Aar derefter havde han atter det Uheld, at en Hest slog ham den samme Knæskal i Stykker, og det gik saa vidt, at Lægen vilde sætte Benet af, hvori hans Fader dog ikke ville samtykke. Ved en andens Kuur vordede han dog for saa vidt restitueret, at han atter kunne bruge Benet, men vordede mere halt end forhen.

Da han nu var mindre skikket til det svære Markarbeide, tog han sig for at holde Skole paa forskjellige Steder; en Tidlang havde han intet særdeles Skolehuus; men der leiedes et Værelse, hvor det kunde bekommes til Skolestue. Saaledes maatte han behjælpe sig i Lebylgaard, Helvith og Atzerballigskov. Paa sidste Sted havde han et Værelse til Skolehold hos Bonde Ernst Ernstsens. Denne Mand havde ikke været saa lykkelig i sin Ungdom at lære at læse, hvilket han ofte beklagede. Ikke desmindre havde han meer og bedre Religionskundskab end mange af hans lige, der baade kunde læse og skrive. Han havde naturlige gode Anlæg og Ævner, forsømte aldrig uden Nødvendighed Kirken, var saa opmærksom paa Prædiken, som nogen kunde være, og kunde huske langt mere deraf end hans Børn og Folk. Han bad ofte sine Børn, at de vilde forelæse ham Noget af Bibelen eller andre gode Bøger, hvad han hørte faldt ikke i ufrugtbar Jord. Han var en sindig, ordentlig, forstandig, sagtmodig, religiøs, dog tilige munter Mand. Ingen i hele Byen drev mere paa at faae en Skole

Hertug Christian August I af Augustenborg, 1696-1754. Hertugen nød kongehusets velvilje og opnåede omfattende udvidelser af sine besiddelser. Kongen overlod i 1750 hertugen at indrette skolevæsenet i sit distrikt på Als, og Christian August viste sagen stor opmærksomhed. Gengivet efter H. P. Clausen og Jørgen Paulsen: Augustenborgerne 1980 s. 37.

opbyggt i Byen end han. Jeg (sagde han) kan selv ikke læse, da jeg ikke har nydt nogen Skole-Underviisning, men jeg vil stræbe, at mine Børn kunde nyde den. Og da han stod i særdeles Naade og Yndest hos daværende nedladende, omgjængelige og tilgjængelige Hertug Christian August² til Augustenborg, saa lod Ernst Fyrsten ingen Roe, førend han foranstaltede, at der bygdes en Skole. Hertugen skjenkede Bygnings-Pladsen og lagde omtrent 2 Skjepper Land dertil ved Enden af en Skov, kaldet Oles-Koppel.

Kort og godt: Julii Maaned 1749 vordede denne nye Skole reist. Den bestod af Bindingsværk, med klinede Leervægge og Leergulv (og en stor Daarlighed begik Vedkommende, der lod Skolehuset opføre paa det laveste, sidste Sted, der lignede en Engbund, da dog den østre Ende af den dertil skjenkede Jord var høj og havde Skraaning og Holding til det Sted, hvor Bygningen opførtes. Foruden Skolestuen var der en liden Dagligstue, Kjøkken og Spisekammer, men i fleere Aar ingen Skorsteen, som gik igjennem Taget, men Skorstenen var

blot forsynet med en Tud, som rakte lidt over Loftet, i det Tidsrum var der heller ingen Bagerovn.

Skole-Indretningen var den Gang af den Beskaffenhed, at Forældrene kunne lade deres Børn søge Skolen efter eget Behag og holde dem hjemme, naar de lystede. De som søgte Skolen, gav en Lybskilling hver Løverdags for en heel Uges Underviisning. Undertiden kunde vel for en kort Tid indfinde sig et temmelig Antal Disciple, men saa kunne der igjen følge flere Uger, i hvilke der kom faa eller ingen i Skole.

Foruden Atzerballigskov havde en Norden for den liggende Bye, Notmarkskov i Notmark Sogn, erholdt Hertugens Tilladelse, at dens Ungdom maatte søge Atzerballigskovs – for dem meget nærmere Skole end deres egen i Notmark. Beboerne i bemeldte tvende Byer, bestode for en Deel af Skippere og andre Søfarende, der satte mere Priis paa Regning, end som Almuen her i Fyen. Det var hine meget om at gjøre at deres Børn kunde især forfremmes i denne Videnskab. Min Fader besad fornøden Duelighed og Lyst hertil, hvilket bevægede Forældrene til, at de undertiden viste, at de skjønnede derpaa og opmuntrede ham ved at forære ham et Brød, naar de bagede, et Stykke Kjød naar de slagtede o.s.v.

Naar Børnene første Gang kom i Skolen, gave de fleeste Læreren nogle Skilling som Isagoge³, efter deres Ævne og Sindelag. Saa var det og Skik til Sommermarkedet, at en Deel af Børnene gave Skolelæreren nogle Skilling som Markedsgave, ligeledes efter deres Ævne og Sindelag 2, 4, 6, 8, 10 Lybskilling. I Efteraaret gave ogsaa en Deel af Forældrene 4 Lbss-Veedpenge for Varme i Skolestuen, men nogle undslog sig fra den Tid min Fader fik aarligen en Bøg udviist i Hertugens Skov.

Det var et besynderligt Tilfælde, der bevægede Hertug Christian August til at yde min Fader denne Naade. Man havde bragt Hertugen et Par Høgeunger, og dem ville han forsøge at gjøre tamme. Han anmodede min Fader at opklække dem, hvortil han ogsaa bequemede sig; men det kunde læt have udfaldet til hans store Hjertesorg og mig til Elendighed for hele min Livstid; thi da han engang kom ind, hvor disse Fugle vare, saae han at de sad og hug mig i Ansigtet nær ved Øjnene. Da nu disse Høge vare vorden store og tamme, bragte min Fader dem til Hertugen. Han viste sig meget fornøiet derover. I skal herefter, sagde han til min Fader, for Eders Umage aarligen faae et Træe udviist.

Min Fader pleiede hver Nyaars Dag at bringe Hertugen et Nytaarsvers, som naadigst modtoges, og ham gaves en Douceur, sædvanlig et Par Rigsdaler. Han fortjente stundom ogsaa Noget ved at skrive Suppliquer⁴ for En og anden. Naar der var Liig, skrev han de saa kaldte Testamenter og parenterede⁵ over Liget i Sørgehuset, hvorved han ogsaa fortjente Lidet, saa at han undertiden havde det nødtørfte Brød, men til andre Tider leed Mangel.

Min Faders Embeds-Duelighed

Han læste rigtigheden og tydeligen. Forstod temmelig godt det tydske Sprog, uden at Man kunne vente grammatikalsk Nøiagtighed, efter den liden og korte Øvelse han i sin yngre Alder havde erholdet. Han var ikke ganske ukyndig i Geographie og Astronomie. Om hans Religionskundskab er forhen erindret. Hans Yndlingsstudium var Mathematik. Han var ikke blot vel bevandret i Zifferregning, men heller ikke ganske fremmed i Bogstavregning og endnu mere i den practiske Geometrie. Flere Gange paatog han sig efter Forlangende at opmaale og afdele Jorder, og ingen overbeviste ham om Feiltagelse derved.

Læremaaden og hvorledes Underviisnings Gjenstandene fulgte paa hinanden: Efter Morgenbønnen vordede Begynderne deres Pensum forestavet og forelæst. De meer forfremmede Disciple memorerede af Luthers Katechismo eller Pontoppidans Forklaring⁶. Nu skulde hvert Barn (som han kaldte det), sige deres Lectie op. Den vordede kun opramset; dog i den Tid Confirmanderne ogsaa nød Præstens Underviisning, tog min Fader dem særskilt for og forklarede det, de havde lært udenad og gjorde Anvendelse deraf paa Børnene, saa godt han kunde. Efter at dette var endt, regnede de Børn, som vilde og kunde. Naar de havde lært de fire Species⁷, benyttede de Lambecks regnebog⁸; Regningen vedvarede til Middag; Børnene gik hjem for at spise, kun de der havde lang Vei til Skolen forbleve der og spiste deres medbragte Middagsmad. Derpaa tillodes Børnene at lege et Par Timers Tid. Det første, der foretoges om Eftermiddagen, var Skrivning efter Forskrivter. De der ikke skreve skulde tillige i den Time afhøres med deres Lectie. Den følgende Time regnede de atter, som havde Lyst og fornøden Færdighed i Læsningen. Een eller to Gange om Ugen maatte alle de der skreve fremvise deres Skrivebøger, hvilket vi kaldte at vise op; de som da havde udviist stor Skjødesløshed og Uflid fik Rap. Nogle slap med Paamindelse til Forbedring, og han

HEINONIS LAMBECCII,

Vermehrtes und verbessertes

Rechen=Buch /

Von allerhand

Hauß= und Kauffmanns= Rechnungett.

Zu einfältiger Unterrichtung der Jugend,
mit Fleiß auf die Weisße Practica gerichtet;
Übermahl mit grossen Fleiß durchgesehen, und nicht
allein mit

Ein= und Ausländischen= Wechsel= sondern
auch noch mehr höchstnöthig= und nützlichen
Rechnungs= Aufgaben,
Als: von der

Reductione Terminorum, Rabatt,

Wie auch

Commission= Ein= und Ausländischen Proper
Handlung vermehret /

(dismahl die schweresten Aufsätze hinten angefüget)

Von

Johann Heinrich Wolgemuth;

Weyland bestaltten Schreib= und Rechenmeist. an der Schulen zu Sa.
Nicol. in der Societät der Kunst=Rechner dem Weisenden.

Unter Röm. Kays. Maj. der Societ. ertheiltem Privileg.

HAMBURG, in Verlegung Michael Ludolph Böckers /
in St. Nicolai Kirche.

LUEBCKISCHE
STADT-BIBLIOTHEK

skrev et N.B. i deres Skrivebog, hvilket vi ansaa som et sikkert Prognosticon⁹, at vi næste Gang sikkert ville faae vores Produkt¹⁰, dersom vi ikke forbedrede os.

Engang i det mindste hver Uge, naar Dagene vare lange, catechiserede¹¹ han før Eftermiddags Skolen endtes, og vi kaldte det at være paa Gangen, og vi stode alle op medens denne Catechisation varede. Han anbragte mange bibelske Historier og Udsagn af Skrivten. Han foreholdt Børnene, at de ikke maatte troe, at deres Forældre, eller han deres Lærer, vilde dem ilde, fordi de straffede dem for deres Vanartigheder, men at det meget mere var Tegn paa Kjerlighed til dem anførende Salomons Ord: Hvo som sparer sit Riis, hader sin Søn o.s.v.¹² Foreholdt dem, at ifald Forældre og Lærere forsømte dette, forsyndede de sig groveligen imod Gud, sig selv og deres Børn, anførende her Eli Exempel.¹³ Uartige Børn der foragtede deres Forældre og forvoldte dem Hjertesorg, gav han at betænke, hvad Salomon siger: Et Øje som foragter sin Fader og bespotter sin Moder, skulde Ravnene udhugge o.s.v.¹⁴

I burde nu (sagde han ofte) i Ungdommens Tid, der er den bequemeste til at forhverve sig nyttige Kundskaber, være saa flittige heri, som Bien til at indsamle Honning; De iblandt Eder, som nu stræbe at forhverve Eder nyttige Kundskaber, som lægge Vind paa Dyd og gode Sæder, ville ej alene have Ære, Glæde og Gavn deraf, men ogsaa glæde Eders Paarørende og Venner og vorde nyttige Borgere i Staten. De Efterladne og Dovne foreholdt han jævnlig Salomons Raad og Opmuntring: Du Lade! gaae til Myren etc. Og at de for sildig ville komme til at fortryde, at de saa slet havde anvendt den kostbare Tid, som ikke kunne tilbagekaldes – tilføiende Syraks Ord: Du samlede Intet i din Ungdom, hvad vil Du finde i Alderdommen?¹⁵ Opmuntrede til at hædre de Gamle, betænkende at de selv kunde vorde Gamle. Tænk paa din Skaber i din Ungdom, førend de onde Dage komme etc. Advarede dem for slet Sælskab, ond Snak fordærver gode Sæder. Et skabbet Faar kan smitte den hele Hjord. Han opmuntrede sine Disciple ofte at erkjende det meget Gode, de havde nydt og endnu nød ved deres Forældre, være dem taknemmelige derfor, glæde dem ved god

Johannes Pade fortæller, at både han og faderen Hans Jørgen Pade benyttede Lambecks regnebog som grundlag for deres undervisning. Her ses regnebogens titelside i en udgave fra 1732. Gengivet efter Jürgen Köhl: Zwei Recheneinschreibebücher aus dem 18. Jahrhundert, i: Heimatkundliches Jahrbuch für den Kreis Segeberg, 1999 s. 64.

Opførsel, understøtte dem i Alderdommen for saa vidt de havde Ævne dertil. De ulydige, gjenstridige Børn foreholdt han, hvorledes det gik Eli Sønner og Absalon. Ogsaa indskjærpede han sine Disciple at vogte sig for at fornærme og skade andre; forliges vel indbyrdes. Være høflige og beskedne, betænkende, at de ved at ære og hædre andre, ærede og hædrede sig selv o.s.v.

Hans Temperament var cholerisk-sanguinisk, thi han var rask til sine Forretninger, derhos munter og oprømt. Efter sit Temperament kunde han vel let opbringes, men han søgte mandigen at beherske Vreden. Han havde foruden Indsigt og Embedsduelighed, endogsaa deriblandt nogle for en Skolelærer heldige udvortes Gaver. Lad en Skolelærer være nok saa duelig og virksom i sit Embede, men er derhos frygtsom, fattes Munterhed, har svage physiske Kræfter, saa fattes ham nødvendige Requisiter¹⁶ til at være en heldig Skolelærer fornemmelig i saadanne Tider og Omstændigheder som for en 80 Aar siden, da der ikke eksisterede Skolekommissioner, da Skolelærerne ingen Bistand havde til at tæmme uregjerlige, gjenstridige Disciple, men Skolelæreren selv maatte see til, hvorledes han kunde komme tilrette med dem. Mærkede først Disciplene, at deres Lærer var frygtsom og tillige ikke havde tilstrækkelige physiske Kræfter til at tugte og faae Bugt med en stor, gjenstridig Bengel, saa ere Følgerne heraf læt begribelige. Læreren foragtes af de slette Disciple, som vel endog tør rose sig af, at naar han har vildet straffe dem have de sat sig til Modværge og han kunne ikke faae Bugt med dem. Er derimod Skolelæreren munter, viser han udvortes Frimodighed, Fasthed, og har desuden fornøden fysisk Kraft, at gjenstridige Disciple ikke kunde rose sig af, at de har kundet unddrage sig hans Straf, saa sætter dette ham i Anseelse hos Disciplene og forebygger mange Uordener.

Disse Qualiteter fandtes hos min Fader. Han havde en sædvanlig Mandshøide, rundladent Ansigt med skarpe brune Øjne, sort Haar, en noget ophøiet Næse. Hans Blik var aabent, frit, alvorligt parret med Mildhed, det bidrog til at sætte ham i Respect hos Ungdommen. Og uagtet han var lam, havde han gode Arme og fornøden fysisk Kraft at kunde tugte og tvinge store opsetsige Bengler. Han fortalte engang, medens han var Skolelærer i Byen Helvith, vare der 2 Ægtefolk, som havde en meget opsætsig, vanartig Søn. Moderen gjorde han Nar af og Faderen agtede han ikke. Den vanartige Dreng havde søgt forskjellige Skoler, men var bortviist af dem alle, fordi Skolelærerne ingen Ret kunne faae af ham. Den vanartige Søns Fader kom til min

og bad ham om at tage hans Søn i Underviisning. Min Fader svarede: Da jeg har hørt saa meget ondt om Jeres Søn, alle Lærere han har havt ikke har kunnet udrette noget med ham og hans egne Forældre ikke kan styre ham, saa maae jeg afslaae Jeres Begjering. Faderen blev ved med grædende Taarer at bede; afslaae I min Begjæring (sagde han) maae jeg ganske opgive alt Haab og befrygte, at min Søn vorder det største Skarn af Verden.

Saa lad ham da komme i Guds Navn, sagde min Fader, det maa da gjelde et Forsøg. Denne store Tølper kom da i Skole hos min Fader. Den allerførste Dag gik det hverken værre eller bedre, end da min Fader sagde Noget, som ikke stod Drengen an, at han kastede sin Regnetavle efter min Fader; men med kraftfuld Arm trak han Krabaten¹⁷ frem og gav ham en velfortjent, følelig Product¹⁰, og nogle Dage i Rad gjentoges denne, saa ingen af hans Uartigheder gik ustraffet hen. Hvad skeer? Drengen fatter et andet Sind, begynder at vorde sædelig, handelig, flittig; og nu vorder han mildt behandlet. Kort sagt, han forhvervede sig temmelig gode Kundskaber og viste tiltagende god Opførsel til hans Forældres store Glæde og ikke mindre til min Faders Fryd, der havde ført en forloren Søn paa rette Vei. Saaledes forbedret gav han sig til Søes, lærte Navigationen og forfremmedes til Styrmand. Nu tilsendte han min Fader et rørende Taksigelses Brev, fordi han saa faderligen og troligen havde antaget sig ham, og fordi han havde revset og tugtet ham, da han ellers havde blevet et slet, udueligt Menneske. Med Brevet fulgte desuden en Foræring til min Fader. Saaledes lykkedes det ham dog ikke med alle hans uartige Disciple, men nogle forbleve desværre det de vare.

Min Fader vidste at forbinde Strængthed med Lemfældighed. Aabenbar Trodsighed og Opsætsighed lod han ikke gaae ustraffet hen. Derimod Feil som skeete af Overilelse eller Ungdoms Letsindighed og ikke røbede nogen egentlig Malice, tilgav han gjerne, naar den der havde forseet sig tilstod sine Feil, viste Skamfuldhed og Undseelse og lovede Forbedring. Jeg kan med Sandhed sige: at Mange baade blandt Høie og Lave, havde meget fordeelagtige Tanker om min Faders Indsigter og Duelighed, derom vidnede, at adskillige Forældre fra Øens fjernere Egne sendte deres Børn til ham for at dannes.

Naar han havde Retten paa sin Side, lod han sig ikke af Nogen forbløffe selv ikke af de Stores haardere Tiltale og Trudsler. Hertug Frederik Christian¹⁸ havde en Overinspecteur Lars Juul¹⁹, en djærv, virksom, aarvaagen Mand, som vist nok var sin Herre troe og redelig

af yderste Formue, fremmede hans Bedste og søgde ingen ulovlige Fordele, Herren skjønnede ogsaa derpaa, og lod ham bestyre Alting efter sit Skjønnende, og heller ikke sige, at han misbrugte sin Myndighed til at forurette de ham Undergivne. Han var da, som Man i en vis Forstand siger – almægtig. Overinspecteur Juul var tillige Overforster. Som ethvert Menneske har sine Svagheder og Ufuldkommenheder, havde han med hans ellers mange gode Egenskaber ogsaa sine Svagheder. Han var ofte meget barsk i sin Tale og udvortes Væsen, som undertiden gik vel vidt. Af Skoven gjorde han en Afgud. At Folk samlede nedfaldne raadne Stikker og Grene, det lod han passere. Men fandt han dem med en Green, hvorpaa fandtes grønne Løv, fik de med ham at gjøre.

Min Fader gik undertiden i den nærliggende Skov og med en Krog trak nogle raadne Grene ned. Da han engang var i Færd dermed, kom Overinspecteuren.

- Hvad tager I Jer for her, Pade?
- Jeg mangler Brænde, Hr. Overinspecteur, og tager ikke andet end raadne Grene og haaber, De tage det ikke ugunstigt op.
- Hvor har I gjort af Øxen?
- Mener De, at jeg kommer med Øxe i Hertugens Skov?
- Skjenker Hertugen Jer ikke aarligen et Træe?
- Jo, og ham har jeg underdanigst at takke for denne Naade.
- Men hvor mange pudser I vel desuden væk underhaanden?
- Dertil hører Beviis, Hr. Overinspecteur.
- Det kunde vel Jeres Naboer overbevise Jer om.
- Lad dem kun komme frem!

Hermed endtes Samtalen.

Med alt dette havde Juul dog megen Agtelse for min Fader, og roste ofte hans Duelighed for andre, især for vedkommende Skoleinteressentere: I skjønne ikke (sagde han) paa Pades Værd; men naar I har ham ikke længer, vilde I først komme til at skjønne derpaa. Det gik og i Opfyldelse.

Jeg har talt om min Faders Embeds-Duelighed. Der fattes endnu, at jeg og melder hvad Duelighed han ellers besad til andre Forretninger. Han kunne snart fatte en Ting. Saaledes forstod han godt Hauge dyrkning. Han havde engang et temmeligt stort Quarteer med Tulipaner. En skjønnere Samling af dette Slags Blomster har jeg ingensinde seet, saa at de endog tiltrak sig Hertug Frederik Christian den ældres Opmærksomhed; da han engang kjørte der forbi, lod han gjøre holdt,

og en Tidlang betragtede disse skjønne Blomster. I at pode Frugttræer havde min Fader megen Færdighed og Held. Han forfærdigede vel-dannede Spiseskeer, især nette Flødeskeer af Hvidtorn. Han kunde indbinde Bøger, eller dog godt sammenhefte Papiret. Kunde selv forsaale sine Skoe og Støvler, naar Skomageren ikke kunde gjøre det, i den Tid han trængte dertil.

Skolen i Atzerballigskov forestod min Fader fra Julio 1749 indtil Septb. 1763, altsaa i 14 Aar. I hans sidste Embeds-Aar ved denne Skole havde han det Uheld at brække det ene Been paa to Steder, netop det samme Been, hvorpaa Knæskallen tvende Gange i Forveien var vorden knust.

Imens han endnu laae under Kuur, indfandt sig en Deputation til ham fra Marstals Indbyggere, som tilbøede det ledige Skoleembede dersteds.

Den som havde gjort Marstallerne opmærksom paa min Fader og raadet dem til at søge at faae ham til Skolelærer, var Justitsraad Ambders'²⁰ Fuldmægtig over Søebygaards- og Guds-Gaves Amt, Fuldmægtig Hansen. Han var en Bondesøn fra Als og havde gaaet i Skole hos min Fader.

Embede på Ærø

Min Fader modtog Tilbudet, men kunne, da han endnu ikke var restitueret, først reise til sin nye Bestemmelse i October samme Aar ...

Skolebygningen i Marstal var gammel, bestod af Bindings Værk, med Vægge af brændte Teglsteen. Skolestuen var rummelig, men vilde have været for liden om Byens hele Skoleungdom paa engang havde indfundet sig, hvis Antal regnedes at være 180. I Skolestuen var hverken Kakkellovn eller Camin, og Man tænke sig, hvad Man i haarde Vintere maatte døie i saadant Værelse. Foruden Skolestuen var en Dagligstue, og et dertilstødende Sovekammer, et Kjøkken, hvortil grændsede endnu en Stue. Ved Skolehuset var en liden Hauge, men ellers slet intet Tillæg af Jord. Ved Skolen fandtes en gammel Fundats, given af en Glücksborger Hertug, i den Tid, da endnu en Deel af Ærrøe hørte under dette Fyrstendømme²¹ og indbegreb ogsaa Marstal Bye og Sogn. I denne Fundats var fastsat, at enhver af Marstals Beboere skulle concurrere²² til Skolelærerens Lønning, være sig de havde mange, faa eller ingen Børn, en Gaardmand og Kaadboe skulde to Gange aarlig erlægge 12 Lbss og en Instere²³ ligeledes hver Gang yde 8 Lbss.

Man regnede, at naar disse Bidrag rigtig erlagtes, kunde Skolelønnen udgjøre 80 Rigsdaler, men de erlagtes aldrig fuldeltigen. Desuden, hvo eller hvilke der egenmægtigen havde taget sig den Frihed, aarligen at decourtere²⁴ 10 Rd. derfra, og tillægge disse en anden Skolelærer i Sognet, udi Ommel Bye, veed jeg ikke. Min Faders Formand i Embedet Ratje²⁵ havde alligevel efter Skolens Foresattes og Indcasserens Forlangende, qvitteret for den fulde Skoleløn. Indkassator, Fuldmægtig Hansen fordrede, at min Fader skulde qvittere for den fulde Løn, uagtet de 10 Rdrs Afkortning, og at Skoleinteressenternes Bidrag aldrig fuldeltigen erlagtes. Min Fader svarede: Hvorledes kan jeg uden at begaae Usandhed og Falskhed qvittere for mere end jeg bekommer? Han spurgte, paa hvad Grund de saaledes trak ham af i hans Løn, tvertimod Fundatsens Indhold. Man vidste ikke andet at svare der paa, end det havde de forrige Skolelærere gjort. Endelig fik min Fader tillige Provstens og Sognepræstens skriftlige Opfordring til at give Qvittering i bemeldte Form. Denne Opfordring besvarede han kort og godt med Christi Ord, Matth. 7, 12: Hvad I ville at Menneskene skulle gjøre Eder o.s.v.

Iblandt Marstallerne fandtes vel mange velvillige, billigtænkende Mænd, men ogsaa haarde, gjenstridige og urimelige; saaledes vare der adskillige, som ikke havde Børn og erlagte dog villigen deres

Ærø på Johannes Pades tid. Udsnit af kort gengivet i Pontoppidans Danske Atlas, bd. VII,1, 1781.

Skolecontingent efter Fundatsen. Derimod gaves der nogle saa urimelige, at uagtet de havde mange skolesøgende Børn, og ikke kunde ansees fattigere end de nysnævnte, dog vægrede sig ved at erlægge deres Skolepenge, saa at min Fader et par Gange maatte gjøre Ansøgning til Øvrigheden for at være ham behjælpelig til at erholde det ham tilkomne. Der skeete da et Par Gange Udpantning. Men min Fader kjededes ved dette Tvangsmiddels hyppige Anvendelse, som forarsagede Tummel, Misnøie og ham selv mange Ubehageligheder; han vilde derfor hellere lide noget Afbræk i sine Indkomster end leve i Ufred med sine Skoleinteressenter.

Men nu aabnede sig for ham en Ressource, som en ikke ubetydelig Hjælp til Udkomme og som nogenlunde erstattede ham Afkortelsen i hans bestemte Skoleløn. Der var nemlig i de Tider en Deel velhavende Skippere i Marstal, som det var meget om at gjøre, at deres Børn kunde forfremmes i Skrivning og især i Regning; disse anmodede min Fader om at holde Aftenskole om Vinteren for deres Sønner, og lovede foruden deres Pengebidrag efter Fundatsen at betale ham aparte derfor. Der behøvedes ikke mange Ord for at overtale min Fader dertil, ei alene fordi han saae dette som et Middel til bedre Udkomme, men ogsaa fordi han havde størst Lyst til at give Undervisning i hans Yndlings Videnskab, Regningen.

Aftenskolen begyndtes. Børnene efter Omgang medbragte Lys, undertiden ogsaa et Stykke Brænde til Kakkellovnen; thi de opholdt sig ikke i Skolestuen, hvor der som før meldt hverken var Kakkellov eller Kamin, men i Dagligstuen. Foruden det disse Fædre betalte for denne deres Sønners private Underviisning, betænkte de undertiden Læreren med en liden opmuntrende Foræring, som et Stykke Flesk eller Kjød naar de slagtede o.s.v. Et lidet Emolument²⁶ var ogsaa dette, at de fleeste af Byens Beboere, der havde Malkning, engang aarlig gave ham Melk til Ost. Undertiden fortjente han ogsaa lidet ved at skrive for Folk.

Min Moders Levnets Beskrivelse

Jeg maa nu begynde og ende min Moders Levnets Historie, førend jeg fortsætter og ender min Faders. Hendes Levnets Beskrivelse maae nødvendig vorde ufuldstændigen og meget kort i Sammenligning med min Faders, eftersom den første Deel af hendes Liv er mig saa lidet bekjendt og hun desuden til vor store Sorg, kun altfor tidlig

forlod os. Hun var en Sjællænderske, hendes fader var Læge, hans Navn er mig ubekjendt, hun havde mange Navne, naar jeg troer at huske nogle af dem kan jeg dog ikke indestaae, at jeg har anført dem alle, ei heller i deres rette Orden. Det forekommer mig at disse Navne vare: Cecilia Christiane Hedevig. Hun tjente nogen Tid i Kjøbenhavn hos en Grev Trampe. Hvad der gav hende Anledning og Tilskyndelse at reise til Als er mig ubekjendt. Det skulle da netop treffe sig, at hun opholdt sig paa et Sted i Nærheden af Byen Helvith, hvor min Fader dengang holdt Skole. Vorden opmærksom paa dette unge Fruentimmer, der baade var smukt og havde meer end almindelig Dannelsel: Kort, han vordede forlovet med hende og fuldbyrdede i Foraaret 1750 den ægteskabelige Forening.

Min Moder var en forstandig, sindig religiøs Kone. En tro, fredsommelig Ægtefælle, en øm og kjerlig Moder, der jævnlig formanede og opmuntrede sine Børn til Orden, Sædelighed, Guds frygt. Sjelden anvendte hun korporlig Straf ved hendes Børns Forseelse, og troede i de fleste Tilfælde, at mundtlige Irettesættelser, Formaninger og Advarsler, vare tilstrækkelige Revselsler og Forbedringmidler. Det var dog langt fra, at hun kunde regnes iblandt de Mødre, der alt for meget seer igjennem Fingre med deres Børns Feil og Uartigheder, thi at hun endog undertiden anvendte korporlig Straf, ligger jo i de Ord, at hun sjelden anvendte dem. Uagtet hendes Ømhed og Fromhed vare hendes Irettesættelser vel lange, og det var ikke vor Faders Skik, vel søgte han, naar vi forsaae os, kortelig at overbevise os om, at vi havde fortjent Straf; og naar han havde tugtet os, tilføiede han ikke et eneste bebreidende Ord, men viste sig lige saa mild imod os som ellers. Han forestillede vor Moder, at hun burde straffe paa denne Maade. Har Børnene virkelig fortjent Straf, sagde han, saa bør de straffes, men Man bør hverken forud, eller bag efter holde lange Straffepreækener, thi derved begaaer man Uretfærdighed imod Børnene, idet Man anvender en dobbelt Straf i stedet for en enkelt, og det tjener ikke til andet end at pirre Børnene og tabe i Agtelse hos dem.

I hendes Ægteskab fødte hun 4re Børn, een Søn og 3 Døttre. Vor gode Moder levede ikke et Aar, efter at vi vare komne til Marstal. Kort før hun døde, kaldte hun os, hendes Børn frem, og paa hendes Sygeleie gav hun os de meest rørende Formaninger, at skikke os vel, gjøre Ret og Skjel, altid at have Gud og hans Villie for Øjne og fordrede, at give hende et oprigtigt Løfte og vor Haand paa, at vi vilde efterkomme en døende Moders sidste Formaninger. Inderlig rørt lo-

vede vi dette og kort derefter opgav hun sin Aand, 1764 i hendes bedste Alder, ikke meget over 40 Aar gammel.

Min Faders andet Ægteskab

Nu vil jeg fortsætte min Faders Levnets Beskrivelse. Ikke længe efter min Moders Død indtraf Noget os ganske uventet. Sjelden tilsidesatte Fruentimre Velanstændigheden i den Grad, at de selv umiddelbar frier til en Mandsperson, men her kan jeg anføre et Exempel, som Undtagelse fra denne Regel.

Ikke længe efter min Moders Død reiste en noget bedaget Enke, navnlig Fikken Jochums²⁷ fra Als over til Marstal for at frie til min Fader. Hun var af Fødsel en Fynboe, fra Fjellebroes Gods; men havde i flere Aar opholdt sig paa Als. Bemeldte Enke var meget mundkaad og svadsig²⁸. Da hun første Gang bærede os med hendes Besøg, var baade min Fader og jeg i Dagligstuen. Efter sædvanlig Hilsen begyndte hun med al den Mildhed, hun kunde opdrive: »Nu gaar det utalt til, de Alsinger Koner kommer for at besøge Eder.«

Min Faders Samtale og Aftale med hende er mig ubekjendt, undtagen hvad jeg kan slutte mig til af min Faders Tale til mig og mine Søstre, da hun havde taget Afsked og søgt Qvarteer i Nærheden. Hvad synes Jer, Børn! Mene I, at kunde være tjent med at faae denne Kone i Moders Sted? Jeg syntes ikke derom, og mine tvende ældste Søstre syntes at være af samme Mening. Vi taug alle og yttrede ingen Glæde ved dette Forslag. Vor Fader sagde, at dersom det skulde være Eder imod, skal det ikke skee; hun har ellers Seng, Dragkiste o.s.v., hvoraf fulgte, at hun havde iforveien opregnet, hvad hun eiede. Børnlig Undseelse og Ærefrygt for vor Fader forhindrede os fra at yttre vor Hjertesmening og tage vor Fader ved hans Ord og Løvte. Jeg som den ældste svarede endelig i mine Søstres og eget Navn: Vi overlade Alt til vor Faders Forgodtbefindende.

Kort: hun fik min ellers saa forstandige forsigtige, betænksomme Fader besnæret. Han forlovede sig med hende og reiste samme Aar 1764 i Julii Maaned til Als, for at holde Trolovelse med hende. Vi Børn vare nu overladte til os selv.

Min Faders og Enken Fikken Jochums' Trolovelse og Ægtevielse fuldbyrdedes, til stor Byrde for ham selv og Tab for os hans Børn. Thi bemeldte Enke var ikke en ledig Person, men havde 4 Sønner, og min Fader havde os 4 Børn, nemlig en Søn og tre Døttre. Vel sandt, at vor

Stedmoders ældste Søn faldt os ikke til Byrde, thi han var den Gang eller dog kort derefter Livtjener hos den da værende Hertug paa Glücksborg. Denne hendes ældste Søn hedde Jochum Hansen. Den næstældste af hendes Sønner, Frands Hansen, var kun en kort Tid hjemme og tjente ellers hos Fremmede; men hendes 2 yngste Sønner maatte han (om jeg ikke tager meget Feil) beholde hos sig og forsørge saa længe hun levede.

Da min Fader saaledes havde indladt sig i andet Ægteskab, havde han daglig 8 Personer ham selv iberegnet at forsørge. I et Land som Ærrøe, hvor Brændet er saa kostbart, hvor hans Indkomster blot bestod i Penge, hvor alt hvad der hørte til Underholdning, Brødkorn, Kjød, Flesk, Smør, Melk, Øl, Lys, Tøi til Klædningsstykker o.s.v. maatte købes for den rede Skilling, hans Løn desuden beskaaren, gjør det let begribeligt, at 70 Rd. (som han endda tilmed vel aldrig fuldeltigen erholdt) ikke kunde forhindre, at han jo maatte finde megen Vanskelighed med saa stor en Familie at subsistere.²⁹

Min Faders Død

Da den største Herregaard paa Ærrøe, Gudsgave i Nærheden af Marstal, afbrændte den 4de Octobr. 1767, besluttede Christian VII, at Herregaardens Jorder skulle udparcelleres og stilles til offentlig Auction. Min Fader fik herved Noget at fortjene, ved saaledes at afdele Jorderne. Tillige var det til Lettelse for hans Udkomme, at hans tvende ældste Børn kom ud at tjene, havde desuden godt Helbred, tiltog i Fylde, saa at hans Klæder tildeels vordede ham for trange og maatte udlegges; men det var da mod Enden af hans jordiske Løbebane. Han var vel af en temmelig stærk Constitution, desuagtet leed han ofte meget af Tandpine, og maatte Tid efter anden endeel Tænder udtrække.

En af disse Operationer, der foretoges imens vi endnu boede paa Als, havde nær kostet ham Livet, da derved tillige afbrækkedes en Splint af Kjæbebenet. Følgen deraf var en stærk Hævelse i Hovedet og Halsen, saa at han en Tid lang ikke kunde synke Noget og var nær ved at crepere af Hunger.

Aaret 1769 var hans sidste Leveaar. Han angrebes af en heftig Sygdom, han phantaserede, og det kom ham for, at han havde med sine Skolebørn at gjøre. Jeg var den Gang hos Fremmede; de vilde ikke tillade mig at besøge min syge Fader, men barnlig Kjærlighed seirede, (jeg besøgte ham engang, dem uafvidende, om Natten). Han syntes

vel for et Øjeblik at vedkjende sig mig, men det var strax forbi og hans Phantasie malede ham hans Skole og Skolebørn o.s.v. for. Da han var hensovet, tillodes det mig lige saa lidet at ledsage hans jordiske Levninger til deres Hvilested, fordi min Herre befrygtede, at min Fader var bortreven af en smitsom Sygdom. Hvor smerteligt det var for mig, ikke at erholde den omtalte Tilladelse, kan Ord ikke udtrykke. Hans Alder kan jeg ikke bestemt angive, kun dette veed jeg, at han ikke oplevede det 60de Aar.

Min egen Levnetsbeskrivelse

Endelig er jeg kommen saa vidt, at jeg, Johannes Hansen Pade, kan begynde med min egen Levnetsbeskrivelse. Som jeg var den første-fødte blandt mine Sødskende, saa var jeg ogsaa eneste Søn. Ved min Moders første Nedkomst havde hun uheldigviis ingen Die, som dog ikke manglede ved hendes tvende følgende Nedkomster. Da mine Forældre ikke havde Koe, min Fødsel tilmed indfaldt midt i December paa en Tid, da Melken sædvanlig er sjeldnere, og følgelig vanskeligere at erholde, kom mine gode Forældre undertiden i Forlegenhed for at tilveiebringe Melk til min Underholdning.

Saasart jeg nogenledes kunde snakke, talede min Fader for det meste Tydsk til mig, og da jeg var istand til at kunne følge ham ud i en nær ved hans Skole beliggende Skov, tog han mig ofte med. En af de første Gange jeg kom i Skoven og stødte paa nogle Tornebuske, sagde min Fader: Das sind Dornen. Jeg troede, at alle de høie Vexter jeg der saae, havde samme Navn. Pegende paa nogle Bøgetræer spurgte jeg: Sind das auch Dornen?

Meget tidlig, da jeg omtrent var 3 Aar gammel, begyndte han at lære mig at kjende Bogstaver, men derved udrettedes ikke stort andet, end at jeg reev endeel Abecede'er istykker. Mine ældre skjelske Meddisciple sagde til mig: »Æd Bogstaverne, Fallille, saa faaer du dem i Hovedet.« Jeg fulgte deres Raad og fik dem vel i egentlig Forstand i Hovedet, vel ogsaa tildels i Maven, men endnu ikke i Hukommelsen og Indbildningen. Min Fader lod mig ikke begynde at stave førend jeg fuldeltigen kjendte Bogstaverne og lod mig ikke læse, førend jeg færdigen kunde stave, hvormed hengik en Tid af omtrent to Aar. Nogle af Naboerne sagde til min Fader: I lader den Dreng stave alt for længe, Skolemester. Han svarede: Derved taber han Intet; Læsningen vil falde ham des lettere, og Udfaldet stadfæstede det; thi da

jeg begyndte at læse, varede det ikke længe før jeg kunde læse rigtigheden og færdigen. Den samme Methode anvendte han ved mine Søstres Læseøvelser, hvilke lærte at læse ligesaa færdigen.

Min Fader, der ellers var en meget klog og meget forstandig Mand, begik dog Feil i sine Børns Opdragelse og især med Hensyn til mig, skjøndt i den bedste Hensigt. At tillade sine Sønner at være Gadedrenge og sine Døttre at være Gadetøjter, er i høire Grad usømmelig, farlig, skadelig, pligtstridigt, saaledes at bortødsle den uskatteerlige³⁰ Tid, der burde anvendes til almennyttig Sysselsættelse og Aandsdannelse. Men et andet fejlagtigt Extrem er dette, at afholde sine Børn alt for meget fra omgang med andre. Sit modus in rebus!³¹

Min Fader afholdt mig næsten ganske fra Omgang med andre Børn udenfor Skolen, hvorved min naturlige Blyehed og Frygtsomhed fandt mere Næring og kunne læt gjøre mig menneskesky. Han tænkte: Fra Omgang med andre Børn i Skolen kan jeg vel ikke afholde min Johannes, men fra Omgang med dem udenfor, det lader sig gjøre og bør skee, at han ikke skal lære Uartigheder af dem. At jeg ikke var glad over denne Tvang er let begribeligt, men det var jeg desmere, naar han en sjælden Gang tillod mig i Middagsstunden at tage Deel i de andre Børns Lege, men som sagt, denne Tilladelse erholdt jeg sjælden. I dens Sted maatte jeg ellers i Middagsstunden blive siddende i Skolen.

Dog denne Tvang, denne Indskrænkning i min udvortes Frihed, erstattedes mig, om ikke til Fordeel for Legemet, saa dog til Fordeel for Aanden. Thi at sidde uvirksom i Skolen var mig ganske Utaaleligt, jeg maatte sysselsætte mig med Noget; og det var meest med at læse i Bibelen. Min Fader havde ingen dansk Bibel, som jeg ellers helst havde læst; jeg maatte da lade mig nøie med en tydsk: at min Fader saa tidligt som mueligt havde øvet mig i dette Sprog (skjøndt ikke efter grammatikalske Regler) kom mig nu vel tilpas. Børn læse helst Historier. Jeg læste iblandt andre om Syndfloden om den forunderlige Maade, hvorpaa Noah med sin Familie reddedes; Abrahams, Isaaks, Jacobs og især Josephs Historie; Om Plagerne der kom over Ægypten, om Moses, om Israeliternes underfulde Befrielse, om Davids Strid med – og Seier over Goliath, om Samsons Heltebedrifter, om Salomons Viisdom, Pragt og Herlighed. Denne Lecture forskaffede mig saa stor en Fornøielse, at den for det meste lod mig glemme Afsavnet af Deeltagelse i Middagslegene. Jeg indsamlede mig paa denne Maade endeel bibelhistoriske Kundskaber og Øvelse i det tydske Sprog,

Hertug Frederik Christian I, 1721-94. Hertugen var en dygtig administrator, som gennemførte en stram økonomi i gods- og hofholdning. I besættelsen af skolelærerstillingerne blandede han sig ifølge G. Japsens undersøgelser ikke meget. Johannes Pade fortæller dog, hvordan han opnåede bestalling fra hertugen, hvem han også hvert nytår opvartede med et nytårsvers. Gentagne gange var Pade i audiens og fik fordelagtige afgørelser fra hertugen, når han forelagde sine andragender. Foto Frederiksborg-museet.

begge Dele kom mig vel tilpas i den følgende Tid, hvorom siden mere.

Da min Fader som oftest nægtede mig Tilladelse at tage Deel i mine

Meddisciples Lege, søgte han at erstatte mig ved ofte at tage mig med, naar han besøgte gode Venner enten nærmere eller fjernere, og til Brylluper og andre Høitideligheder. Naar vi saaledes samvandrede, vare hans Samtaler stedse lærerige og opflammede min Lærelyst. Saa erindrer jeg blandt andet, at vi en Dag havde gjort en temmelig lang Tour, og det var vorden Aften, satte han sig paa en Jordvold for at udhvile lidet; medens vi sadde der, saa jeg et Stjernes kud og siger til min Fader: Der faldt en Stjerne ned. Det skal Du ikke troe, sagde min Fader. Mærker du, at der er et mindre Antal af Stjerner paa det Sted paa Himmelen, hvor den formentlige Stjerne syntes at komme fra? Jeg svarede: Nei. Det Du kaldte en nedfaldende Stjerne, vedblev han, er blot nogle Dunster, der er antændt og nedfalder fra den lavere Himmelsegn og kommer ikke derfra, hvor Stjernerne befinde sig, de ere mange 1000de gange længere borte. Disse virkelige Stjerner ere meget større end vor Jord. Faldt der altsaa en Stjerne ned paa Jorden, vilde det være forbi med os.

Uden at rose mig selv, kan jeg med Sandhed sige: Jeg var ikke af det Slags Børn, der hører eller læser Noget uden Eftertanke. Naar jeg enten i Pontoppidans Forklaring eller i Bibelen traf paa Ord eller Sætninger, som jeg ikke forstod, havde jeg ingen Roe, førend jeg fik at vide hvad de betydede.

Hos Capitain Schultz i Gravensteen 1765-67

I Aaret 1764 (da min Fader med Familie var kommen til Marstal) i mit 14de Aar og min ældste Søster Anna Sophie Hedevids 12te Aar og i min tredie Søster Anna Marias 9de Aar fik vi de naturlige Smaakopper. Jeg slap dem lættest. Mine Søstre havde flere og ikke saa velartede. I mit 15de Aar confirmeredes jeg i Aaret 1765 Dominica Quasimodogeniti den 6te April.

Min Stedmoder sørgede for, at hendes Stedbørn kunde saa snart som muligt komme ud af Huset. Hun forskaffede mig en Condition paa Gravensteen paa Sundevith, hos en gammel, med Pension afgaaet Capitain navnlig Johan Friedrich Schultz³², hvor hendes Søn Frands Hansen havde været som Tjener, og jeg altsaa i den Egenskab afløste ham. Jeg havde ingen Aarsag til at være misfornøiet med denne Tjeneste, forsaavidt Herren og hans Husholderske Jomfru Fürsen angaar. Med Tjenestepigen Anna var det en anden Sag. Men saa stor Skade var det for mig i Henseende til Forfremmelse i Kundskab, at jeg kom

fra min Fader paa en Tid, da jeg var beqvemmest til at modtage Underviisning.

Min Herre Capitain var en Mand af megen Dannelse, forstod flere Sprog, besad mange Kundskaber og Konstfærdigheder. Han var en Konstdreier; der stod en meget smuk Kommode i Salen; indlagt med Perlemoer, som Man paastod at være hans Arbejde- isaafald var han Konstsnedker. Han forstod godt Hagedyrkning, at behandle Spalier-Træer med videre. I hans kraftfuldere Alder var han en Elskere af Jagten. Vel havde han ingen Jagttrettighed; men naar han deri ikke gik for vidt, saae vedkommende Jagtbetjentere saa meget igjennem Fingre med ham, som det var dem muligt. I den Tid jeg tjente ham, befattede han sig ikke dermed; thi dertil fandtes han den Gang for svag; han indskrænkede sig nu til Fiskerie, og dertil var der en skjøn Leilighed, kun at Man havde Tilladelse dertil, thi fra Slottet af og langs med Flekken og endogsaa uden for den er en betydelig Søe, som har en meget skjøn Situation, da den ved den ene side støder nær til Slottet, saa det i nogen Afstand lader, som om Slottet med sine tvende høie Endefløie laae i Søen. Dette gjelder om dens Bredde, og i henseende til dens Længde støder den ved Østre side til Flekkens Hauger og ved den Vestre til en skjøn Lystskov. Desuden var Capitainens temmelig store, grundmurede Gaard den yderste i Flekken, mod Vesten, at sige af den sluttede Gades Huse; thi vel vare der nogle Huse uden for, men dog ikke saa nær, at de forundtes en uhindret Adgang til Søen. Capitainen havde en Baad, forsynet med Aarer, liggende ved Bredden af Søen tæt ved hans Gaard.

Uagtet Capitainen var af hidsig Temperament, var han desuagtet en forstandig, billig og god Mand. Jeg kan ikke klage over Haardhed fra hans Side. Husholdersken Jomfru Fürsen var ikke alene en duelig, retskaffen Huusholderske, men tillige et meget fornuftigt, billigt, vel-tænkende og menneskeligt Fruentimmer. Tjenestepigen Anna var haard, ubillig, urimelig imod mig. At hun vækkede mig tidlig om Morgen, vil jeg ikke paaanke, men hun paalagte mig mange Forretninger, som vel havde tilkommet hende selv at besørge. Saaledes

1. Maatte jeg antænde Ild paa Fyrstedet, var det om Vinteren – tillige i Kakkelovnen.
2. Trække Høe – rense Stalden, vande Køerne, indbringe Brænde og Tørv.
3. I Sommertiden, naar Capitainens tvende Køer vare paa Græs, satte Pigen mig, naar der skulle kjernes, til at forrette dette Arbeide,

hvortil brugtes en svær Vinde. Hun fordrede, at jeg ene skulle kjerne og være færdig dermed, naar hun kom fra Malkningen, som oftest var mig umuligt. Var jeg ikke færdig, skjeldede hun.

4. Hver gang vi skulle bage, gruede jeg; thi aldrig saasart var Brødet taget ud, førend hun straks jagede mig op i den hede Ovn, for udfeie den, og derpaa modtage Korn og udjævne det i Ovnen til Tørring. Jeg bad hende vel meget, at hun ville skynde sig med at bringe mig Kornet, da jeg ellers forbrændte Hænder og Fødder; men hun gav sig ret god Tid og syntes at finde Behag i at plage og pine mig. Desuagtet udholdt jeg dette flere gange; men da hun engang nølede alt for længe med at række mig det til Tørring bestemte Korn, kunne jeg ej længere udholde Heden, men krøb ud af Ovnen. Hun ville straks jage mig tilbage, men nu sagde jeg hende: at det blev der intet af: Jeg holdt mig ikke forpligtet til at lade mig qvæle og forbrændes i Ovnen, da hun ikke ville skynde sig med at række mig det til. Jeg erklærede tillige: at jeg aldrig herefter saaledes ville opholde mig i den hede Ovn, tilføjende, at det slet ikke behøvedes, thi vi kunde trugfuldevis kaste det op i Ovnen og med Ragen udjævne det. Pigen anklagede mig ved Huusholdersken, men da jeg forklarede mig desangaaende, fandt hun intet Medhold og min Opførsel fandt Bifald.

Min Herres Lyst til Kundskab og Lærdom forlod ham ikke, saa længe han endnu kunne være noget oven Senge og ei engang i Begyndelsen af hans stadige Sygeleie, saalænge hans Smerter ikke vare for heftige og forvoldte den dermed forbundne nødvendige Adspredelse. Postføreren var vor nærmeste Nabo og medbragte fra Flensborg iblandt andet lærde Efterretninger;³³ disse Blade maatte jeg laane hos Postføreren, og om Aftenen maatte jeg, siddende inde i Stuen hos ham, enten afskrive hele Nummere eller excerpere deraf, alt ligesom min Herre fandt disse Nummere mere eller mindre vigtige.

I Foraaret og Sommeren 1765 var vel min Herre svag og affældig, men befandt sig dog nogenledes, saa han kunne gaee i Kirke, fiske, sysselsætte sig med sine Spaliertræer i Gaarden og i Haugen. Den sidste var temmelig stor og velindrettet, ikke saa meget til Pragt som til Nytte. Deri fandtes endeel af de fineste Sorter Æbletræer, især et Gravenstener Æbletræ, det største jeg nogen sinde har seet af det Slags. I det Aar ydede alle Haugens Æbletræer, især det store Gravenstener, rigelig Frugt. I den ene Ende af Haugen var en heel Række af Svedskeblommetræer af en fortrinlig god Art, som ei alene det Aar bare rigeligen, men vordede ogsaa fuldkommen moden; tørrede og

tilberedte kunne de sættes ved Siden af udenlandske Svedsker. I Spalier havde han Qvæde- og Kirsebærtræer, samt Viinranker. Et andet Sted i Haugen stod et Blommetræ, som ogsaa bar rigeligen og meget større og fortrinligere Blommer, som de kaldte ungerske Blommer. Capitainen holdt et godt Bord, i Henseende til Quantitæt af Nydelse var han maadeholden, han betjente sig af ung Viin. Han var hverken Ødsel eller Gnier.

Han var Enkemand, havde ingen Børn. Han havde en Søstersøn Lieutenant Rummelhoff, som var eneste Arving til hans ikke ubetydelige Formue. Foruden den rummelige Gaard han eiede, den betydelige Hauge derved, Vænget, hvor han græssede to Køer om Sommeren og avlede det fornødne Høe til Vinterfoering, var Huset vel meubleret, han besad et Sølvtaffel, en betydelig Bogsamling, endeel smukke Geværer, hvoriblandt en Bue – den eneste jeg har seet af det Slags, den var smukt indlagt – Bøilen var elastisk Staal og Strængen en før Silkesnor. Han havde et heelt, temmelig stort Kammer fuldt af allehaande Haandværkstøi.

Han havde som en ordentlig, forstandig Mand betimeligen gjort sit Testamente og deri nøiagtig og tydelig bestemt Alting, endogsaa hvorledes hans Liigkiste og dens Betræk skulle være beskaffen, at der hverken maatte holdes Parentation over ham i Huset ei heller Liigprædiken i Kirken. Hans Huusholderske Jomfru Fürsen, der havde tjent ham i mange Aar og var nu aldrende, testamenterede han 300 Rdr. Tjenestepigen Anna, der havde tjent ham i nogle Aar, testamenterede han et heelt Aars Løn. Han glemte ei heller mig; uagtet at jeg ikke havde tjent ham et heelt Aar, testamenterede han mig dog et halvt Aars Løn, bestemte tillige at jeg skulle beholde de Klæder, han havde anskaffet til mig som Tjener. De bestode – saa vidt jeg kan erindre – af en hvidgraae Frakke, en grøn Stoffes Kjole, et par røde Klædes Beenklæder, et ditto Par, gule engelsk Læders.

Hen i Vinteren 1766, maatte min Herre bestandig holde Sengen. Capitainen var religieus. Uagtet han havde været Krigsmand, hørte man ikke Eder og Bander af ham, han gad heller ikke høre dem af andre. Jeg maatte nu først forelæse ham hans Morgen-Bønner – som han selv havde conciperet. Og naar den Altonaer-Merkur var ankommen siden ogsaa forelæse ham den. Denne var især en behagelig Forretning for mig, da min Nysgerrighed og Videlyst derved fandt Næring, og nu kom det mig tilpas, at min Fader forhid havde øvet mig i det tyske Sprog. Morsomt var det for mig, at naar jeg i Læsningen

stødte paa en Rubrik, der handlede om Tyrken, udbrod Capitainen: »Ey – was schert mich der Türke? Was hab' ich mit den Türken zu schaffen?« Jeg matte da springe derover, ligesom hiin over Riin-strømmen.

Den blide, menneskekjærlige fyrstelige Hofraad Voigt³⁴ besøgte undertiden min syge Herre og trøstede ham, stundom kom han, naar jeg var sysselsat med min Herre, og jeg var saa heldig at erholde hans (Hofraadens) Yndest og Gunst. Undertiden naar han aflagde sit Besøg og jeg ikke var tilstede, spurgte han: »Wo ist der kleine Junge?«

Capitainen consulerede adskillige Læger, men naar den Enes foreskrevne Midler ikke snart hjalp, saa vendte han sig til en anden. Engang maatte jeg efter hans Dictering skrive et tydsk Brev til en af disse Læger; det gik nogenledes an, undtagen med Udskrivten, som efter de Tidens Skik skulle være fransk. Her betænkte den gode Mand ikke, at jeg var ganske ukyndig i dette Sprog og i dets vanskelige Orthographie. Jeg kunne kun skrive de dicerede franske Ord med de Bogstaver, som egentlig passede sig til Lyden. Saaledes skrev jeg i stedet for: »A Monsieur, Monsieur N. N. Gentil-Homme, Medicin tres celebre«: A Monsiør, Monsiør Schantilom Mediceng træ celber. Da han læste denne Udskrivt, vordede han vel fortrydelig derover, men da jeg forestillede ham, at jeg slet ikke forstod Fransk, ei heller vidste, hvorledes det skulle skrives, fandt han sig i Billighed, lod mig skrive det om, og da jeg skulle skrive Udskrivten, foresagde han mig hvert Bogstav.

Omsider anskaffede Capitainen sig nogle Krukker fulde af Pyromonter Vand, uagtet Huusholdersken raadede ham meget fra Brugen deraf. »Herr Capitain«, sagde hun, »Nu er Vandet kommen og Penge er udgivet derfor, ikke desmindre er det mit velmeente Raad, at vi tage og hælder det ud paa Møddingen.« Han svarede: »Hun er vel ikke gal?«. Han drak nu flittigt af dette Vand, men vordede stedse svagere. Min gode Herres Sygdom tiltog i en heftig og medynksværdig Grad. Tandem excrementum ejus fiebat simile minutali«,³⁵ og han leed heftige Smerter, som ei kunne lindres. Min Tjeneste og Opvartning hos ham var da ofte meget ubehagelig, da han i de sidste Tider – Sit Venia Verbo³⁶ – ikke kunde holde sig reenlig i Sengen, og jeg maatte renovere ham, men hans ynkværdige Tilstand og at jeg havde Aarsag til at holde af ham, lettede mig de dermed forbundne Ubehageligheder, jeg røgtede saa godt jeg formaaede. Han skjønnede ogsaa paa den Uleilighed, jeg havde med ham og sagde ofte: »Dersom jeg ikke havde dig, min Søn, vidste jeg ikke, hvorledes det vilde gaae mig i

min Nød.« Huusholdersken anbefalede han sine tvende Hunde til Forsorg. Skulde det vorde hende for besværligt at underholde dem, maatte hun skille dem ved Livet, men ingenlunde overlade dem til Andre.

Da det nu var paa det yderste med ham, maatte Pigen og jeg skifteviis vaage over ham om Natten. Han faldt paa, at han om Natten vilde have en liden Portion varm Oksekjød's Suppe. Hans Sygdom endte med Døden, i Foraaret 1767. Det tilfaldt Pigen at vaage over ham, den Nat han døde. Hun forsømte at vække Huusholdersken, som altsaa ikke var tilstede ved hans Død, hvorover hun vordede fortrydelig paa Pigen, og jeg var glad, at det ikke tilfaldt mig den Nat at vaage over ham.

Uagtet vi nu var tjenesteledige, forbleve vi dog – nemlig Huusholdersken, Pigen og jeg i den afdøde Mands Gaard til langt hen i Sommeren. Aarsagen var, at vi kunne ikke før bekomme vor Løn og hvad vor salige Herre havde testamenteret os, thi Executores Testamenti (af hvilke den daværende fyrstelige Hofraad Voigt) maatte først registrere, undersøge Dødsboets Tilstand og bringe det i behørig Rigtighed. Endelig udbetalte bemeldte Hofraad Voigt mig mit Tilgodehavende, gav mig tillige et meget fordeelagtigt Vidnesbyrd om mit Forhold i den salige Capitains Tjeneste. Det gjør mig ondt, at dette Vidnesbyrd er for længe siden mig frakkommet, saa jeg ikke kan erindre mere deraf, end: »Er hat sich als einen getreuen, ehrliebenden Burschen stets bewiesen etc.«.

Hos Amtsforvalteren i Gravensteens Amt paa Ærrøe

Nu reiste jeg hjem til min Fader i Marstal. Imidlertid var jeg desværre ikke hjemme længere end til i det næstfølgende Aar 1767, da min Stedmoder drev paa at faae mig ud og min Fader samtykkede saa meget hellere deri, da han haabede at se mig sat i en fordeelagtig Stilling til at dueliggjøres til Forretninger, hvorved jeg kunde vorde mig selv og andre desto nyttigere. Kort at sige: jeg vordede ansat hos en Amtsforvalter og Dommer over Gravensteens Amt paa Ærrøe. Amtsforvalteren heed Moritz Moritzen³⁷, en Flensborger af Fødsel.

Det traf sig da saa, at jeg kom fra det ene Gravensteen til det andet. Ifølge hvad min Fader meldte mig, indgik han saadan Accord med Amtsforvalter M. Moritzen (formodentlig var det kun en foreløbig mundtlig Accord), at jeg skulle blive hos ham i 6 Aar, anføres paa

Bei der
Höchsterfreulichen Ankunft
 des
Allerdurchlauchtigsten, Großmächtigsten
Erb-Königes und Herrn,
Herrn
Friederichs des Fünften,
 Erb-Königes zu Dänemark, Norwegen,
 der Wendien und Gothen,
 Herzogs zu Schleswig, Holstein, Stormarn
 und der Ditmarsen,
 Grafens zu Oldenburg und Delmenhorst,
 K. K. K.
 auf
Deru Insel Airde,

icht die Segensvollen Spuren,
 Die wir jetzt auf unsern Fluren
 Nicht vom Fette triefen sehn;
 Nicht die Fruchtbarkeit der Erde,

Noch der Wachsthum unser Herde,
 Noch des Landes Wohlgeruch;
 Nicht die Hoffnungsollen Aecker
 Sind jetzt unsrer Freudenwecker:
 Diese sonst gewohnte Lust
 Merkt nun kaum die frohe Brust.

Nein, ein Glück vom ersten Range
 Reizt den Mund zum Lobgesange,
 Und das Herz zur Dankbarkeit.
 Seltene Begebenheiten
 Fordern seltne Lustbarkeiten.
 Sag uns, o vergangne Zeit!
 Hast du wohl in deinen Craisen
 Gleiche Tage aufzuweisen?
 Neme einen Freuden Tag,
 Der dem heutigen gleichen mag.

Denk zurück, und forsche später,
 Frage mir den Staub der Väter:
 Wann wol je ein König sich
 Hier auf Airde sehen liesse?
 Gelt, wo nicht die Antwort hiesse:
 Nie, voraus kein Friederich,
 Der so schön den Scepter führet,
 Seinen Thron mit Gnade zieret,
 Gott und Volk so herzlich liebt,
 Beides Recht und Großmuth übt.

wolte
 die allerunterthänigste Freude Deru getreuesten Unterthanen
 im Amte Grauenslein
 in tiefster Ehrfurcht bezeugen

Moritzen,
 Königlichcr Amtsverwalter.

PSALM. XCVII. 1.

IehoVah est rex, gaudeat hinc terra, & Latet sine in VLæ, qVotqVot listarVM (Vnt.

Hamburg, gedruckt mit Piscators Schreiffen.

B. U. H.

I juni 1750 foretog kong Frederik 5. en rundrejse til en række danske øer (Møn, Falster, Lolland, Langeland, Als og Tåsinge). Den 23. juni 1750 kom han til Ærø. Her havde hertugen af Glücksborg netop solgt sin del af øen til Frederik 5., så Ærø nu var samlet under kongen. Ved kongens besøg viste amtsforvalter Moritz Moritzen monarken sin ærbødighed ved – på de »tro undersåtters vegne« – at overrække kongen denne tryksag med et hyldestdigt på tre strofer. Hos amtsforvalter Moritzen var Johannes Pade »kontorelev« gennem 2½ år. Det Kongelige Bibliotek, E 73 81/20.

Comptoiret til de Forretninger, der udfordredes til at vordre Fuldmægtig paa Amtstuen, hvortil han da ville antage mig. Min Fader troede, han havde med en ærlig Mand at gjøre og glædede sig i Haabet om hans Søns Forfremmelse. Min Stedmoder ledsagede mig første Gang

til bemeldte Amtsforvalter. Han sagde paa tydsk: »Er hat ein gutes, freies Gesicht« og gav mig et Lybsk 12 Styk i Haandpenge.

Nu ventede jeg paa, at jeg skulle vorde anført paa Skriverstuen efter hans Løfte, men jeg udvistes i Haugen at forrette der et og andet. Han kom ud til mig og smurte mig om Munden med svigefulde Forsikringer, ligesom han i Forveien havde gjort ved min Fader. Jeg var den Gang i mit 17de Aar. »Naar Man antager saadan ung Person«, sagde han, »saa pleie saadanne et Fjeringaars Tid, at forrette et og andet oekonomisk Arbeide, siden begynder Man med det Egentlige.« Jeg troede ham og tænkte: Et Fjeringaar løber snart hen – naar Du siden kan anføres til de Kundskaber og Færdigheder, hvorfor Du er kommen her, saa er det godt. Det første Fjeringaar gik til Ende og endnu flere, og det blev ved det samme. Jeg beklagede mig for min Fader. I Førstningen vilde han neppe tro mig, men da Fremmede ogsaa forestillede ham det samme, saa skrev han Amtsforvalteren et alvorligt Brev til. Jeg havde aldrig faaet det at vide, dersom min Hr. Principal ikke selv havde ført det paa Bane. »Hans Fader«, sagde han, »har skrevet mig et Brev til«, som efter hans Mening var fornærmelig. »Ja«, sagde han videre, »I er uskyldig, men Jer Fader skal vorde mulcteret.« Men jeg fornam aldrig Noget til denne Mulctering.

Imidlertid gik det med mig efter den gamle Slendrian. Jeg brugtes deels som Tjener, naar Herskabet reiste i Visit at staae bag paa Karetten eller sidde paa et Bagsæde paa Jagtvognen, eller at følge Herren som Rideknægt, gaae eller ride i Ærinder – men ogsaa maatte jeg passe paa hans Heste og Køer, sauge Brænde, arbejde i Haugen o.s.v. Et Par Gange kom jeg vel paa Comptoiret, for et Syns Skyld, for at afkopiere nogle Documenter og en kort Tid gaves mig en historisk Bog at læse i. Det var den hele Øvelse.

Amtsforvalter M. Moritzen gjorde en anseelig udvortes Figur. Var høi og drøi. Han var høi i Forstand og Indsigter især de juridiske, men (at udtrykke sig paa det lemfældigste) han gjorde ikke den bedste Brug deraf. I Begyndelsen jeg kom til ham, var han blot Amtsforvalter og Dommer i Gravensteens Amt, men nogen Tid derefter fik han virkelig Kammerraads Titel. Var han ikke opblæst før, saa vordede han det da. Ikke længe efter han havde erholdet denne Rang, siger han en Dag til mig: »Gjører jer færdig, I skal til Ærrøeskjøbing, I kan tage den lille Hest at ride paa. Naar I nu komme i Staden og nogen spørger Eder: Er det sandt, at Amtsforvalteren Moritzen er vorden Kammerraad, skal I sige: »Ja!« – thi jeg er ei alene vorden Kammerraad, men virkelig Kammer-

raad. Jeg er fornemmere eller mere end Justizraad Ambders paa Norburg, thi han er kun titulair Justizraad, men jeg virkelig Kammerraad.« Men denne Gang ofredes intet til hans Forfængelighed, da der var Ingen som spurgte mig om Amtsforvalterens Avancement.

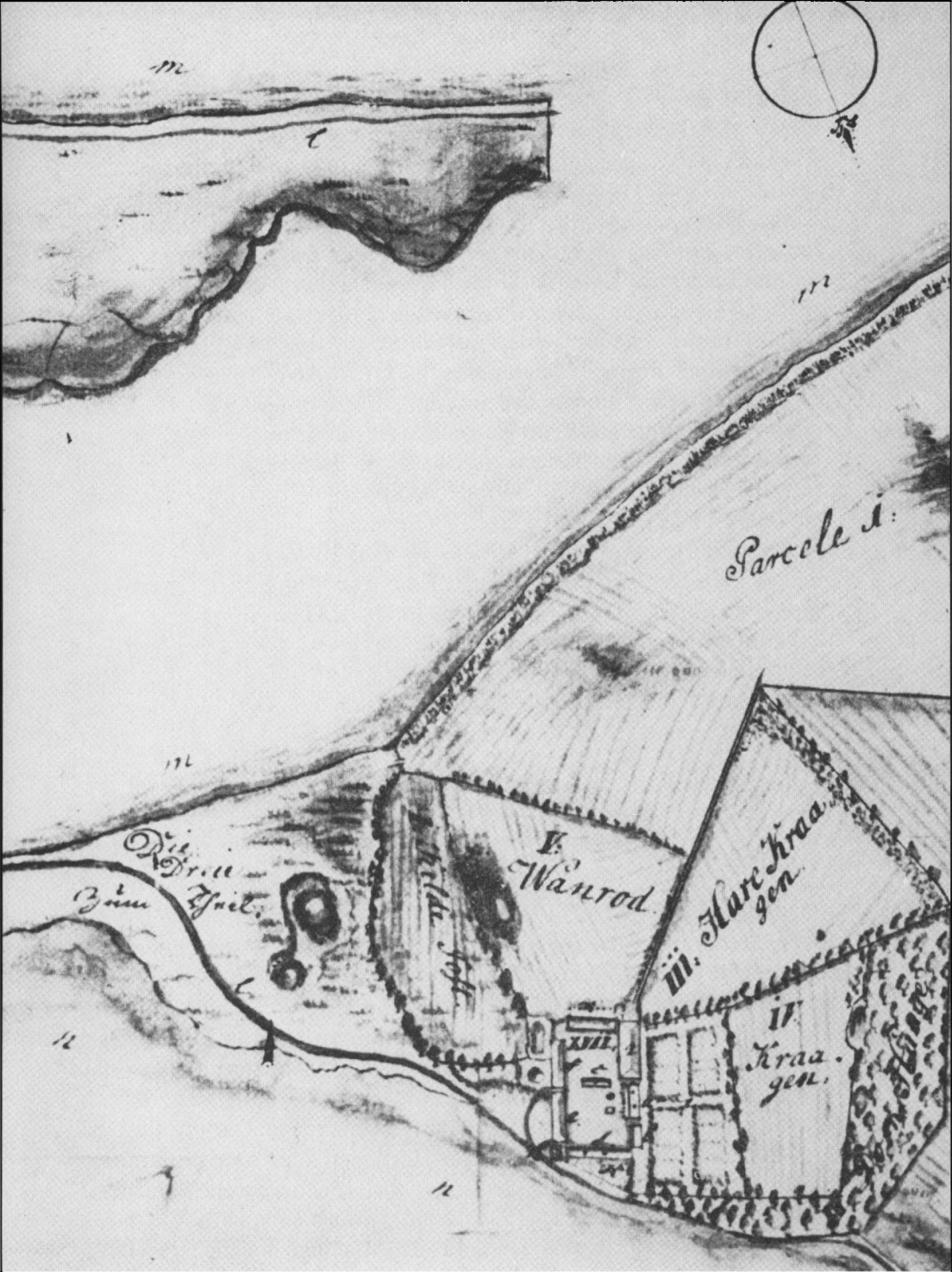
I Aaret 1769 – fem Aar efter at jeg havde mistet min Moder, maatte jeg ogsaa see mig min gode Fader ved Døden berøvet og erholdt ei heller een Skilling i Arv efter ham. Det eneste jeg fik efter ham var nogle faa tydske Bøger. Ingen Formynder vordede mig beskikket. Jeg var nu fader- og moderløs, var kommen i et fremmed Land, hvor jeg ingen Frænder eller Slægtninge havde, der kunne paatale min Ret i en troløs og uretfærdig Mands Tjeneste, saa det saae sørgeligt ud for min Fremtid, at jeg her saa slet skulde hendrive min Ungdoms Dage, som en Slave og Træl.

I min Tjenestetid hos Kammerraad Moritzen fik jeg Quartanfeber³⁸ at drages med, omtrent fra Mikkelsdag til Paaske næstfølgende Aar. Det var ikke at tænke paa, at min Herre skulde have consuleret nogen Læge for mig, eller have besørget en Diæt for mig, passende for en Febricitant. Alt det han gjorde i denne min Tilstand var, at han gav mig et Glas Brændevin med stødt Peber, forresten maatte jeg nøies med den samme Kost som hans øvrige sunde Tjenestefolk: Svinefedt paa Brødet, Fidte-Græver, Blodpølse o.s.v. Det kjære Rugbrød var i denne Tilstand meget modbydeligt, formedelst den bittre Smag det havde for mig. For de faa Skillinger jeg havde, købte jeg undertiden Hvedebrød. Tilsidst vordede jeg saa svag, at jeg en tidlang maatte holde Sengen. Den gode Fru Kammerraadinde gav mig da nogle mere passende Spiser. Jeg brugte vel adskillige Huus- og Bonderaad, men det hjalp Intet, førend Feberen endelig ved Naturens egen Hjælp forlod mig.

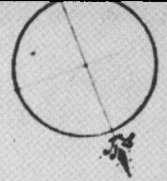
Byggeriet på Gravensteen

Anno 1767 den 4de Octobr. ikke langt hen paa Formiddagen, efter en meget stormende Nat, brændte Herregaarden Gudsgave reent af –

Ved udparcelleringen af herregården Gråsten købte Pades chef amtsforvalter Moritzen nogle tofter. Forinden blev ejendommen opmålt, og der blev tegnet kort. Gårdens gamle bygninger ses nederst i midten. a: Amtsforvalterboligen, b: »Das alte Herrn Haus«, d: Forpagterboligen. Den bølgende linje forbi gården (l) er landevejen fra Ærøskøbing til Marstal, m er Østersøen og n Noret. Udstykningskort 1766 gengivet efter Erik Kroman: Hertug Christian af Sønderborg-Ærø, i: Festskrift til Johan Hvidtfeldt 1978 s. 299.

171

172

Parcele I:

171

Zinn
Zinn

V. Wanrod

III. Hare Kraa
gen.

IV. Kraa
gen.

17

17

den største af Ærrøes Herregaarde, thi foruden den gaves der Gravensteen, Wodrup og Søbygaard. Kong Christian VII besluttede, at alle disse Herregaardes Jorder skulle udparcelleres og stilles til offentlig Auction. Kammerraadens Broder Lorentz Moritzen, om hvem jeg veed Intet andet end alt godt, havde hidtil været Forpagter paa Gravensteen. Forpagteren købte Hovedparcellen, der grændsede nær til den gamle Gaard. Kammerraaden købte nogle nærliggende frugtbare Tofter, hele Dreiet og desuden en anseelig Parcel ved Weisnæs. Gravensteens Bygninger nedbrødtes og Materialerne deraf bortsolgtes. Lorentz Moritzen byggede en smuk ny Gaard paa sin købte Parcel og kaldte samme Gravendal, Kammerraad Moritzen tog sig og for, tæt ved den gamle Gaards Plads, at opføre en anseelig Bygning i Aaret 1769. Her maatte jeg deels kjøre endeel Materialer til – deels tjene som Haandlanger ved denne Bygnings Opførsel. Mine Hverdags Klæder vordede forrevne og pjaltede. Dagligen tænkte jeg vel paa, hvorledes jeg kunde slippe herfra ...

Endelig kom den længe forventede Afskeds- og Forløsnings Dag. Israeliterne kunde vist ikke have været gladere, da de befriedes af den ægyptiske Trældom, end jeg var. Jeg kom ind til Herren Kammer-raaden for at sige Farvel. Han: »Lad mig nu see, at han skikker sig godt, jeg skal vist erkyndige mig derom«, og nu var han saa raisonnable – tænk engang for 2½ Aars møisommelige Tjeneste og Slæb, at rykke ud med en Reiseskilling til mig, der bestod i 5 Lbs – siger og skriver fünf lübsch Schilling. Men jeg var desuagtet saa glad, at jeg kunde slippe fra ham, som Fuglen ved Dagen den klare. Jeg forlod mig paa Forsynets Omsorg.

Til Hamborg

Efter en kort Tid hos Slægtninge på Als besluttede jeg at vende tilbage til Marstal. Saa tidlig i Foraaret afgang der noget Fartøi fra Marstal. Jeg tog med, som Passagerer var tillige ogsaa en gamle Hamburger-Citronhandler. Fartøiet var en stor aaben Beltsbaad ladet med Havre, hvormed Skipperen agtede sig til Kiel; men da Kieler-Fjord endnu havde megen Driviis, maatte Skipperen bequemme sig til at seile til Eckernførde. Paa denne Søreise havde vi endnu godt Veir. Næste Dag tog vi fra Eckernførde med en stor Fragtvogn; kun vore Randsler fik vi paa Vognen, selv maatte vi vandre til Fods i temmelig dyb Sne og Sneefog.

Da vi naaede Hamburg, viste den gamle Hamburger mig hen til min Fætter Vincent Nicolai Pade. Tilnavnet udtalte og skrev de dér Paadt. Han var Snedker, en af de saakaldte Bønhaser, han havde vel med sin Familie nødtørftigt Udkomme, men heller Intet tilovers. Han saavelsom hans Kone toge vel godt imod mig; men de – især Konen – besværede sig meget derover, at min Søster Anna Maria var vorden dem tilsendt uden Man i Forveien havde forespurgt sig hos dem, om de kunde eller vilde forsørge hende.

Min ældste Farbroder Christen Jensen Paadt, levede endnu, men var i et Hospital (Pesthof kaldet) beliggende udenfor Staden. Min Fætter gik med mig for at besøge ham. Jeg yttrede min Glæde, at jeg endnu skulde finde ham i Live, munter og sund. Min Fætter gjorde mig opmærksom paa, at der boede ikke langt fra ham en gammel Kone, ved Navn Sara, som var Sødskendebarn til begge vore Fædre og til vor Onkel Jørgen Jensen Pade. Hende maae Du dog ogsaa besøge, sagde min Fætter. Det var en meget brav endnu rask og rørig Kone. Hun var givt med en gammel Mand, lige saa brav og rørig som hans Kone. Han ernærede sig med Konen ret godt ved Sjoverie³⁹. Han var meget arbejdsom og flittig; gik en eller blot en halv Dag forbi, at han ikke havde Forretninger, var han ikke ret i sin Æs og befandt sig ikke vel, saa aldeles var Arbejde hans rette Element. I hans yngre Aar havde han været Sukkersyder-Svend. Jeg modtoges meget vel af disse to gamle Ægtefolk. Jeg kom der oftere, hun bød mig at leve af og undertiden overnattede jeg der.

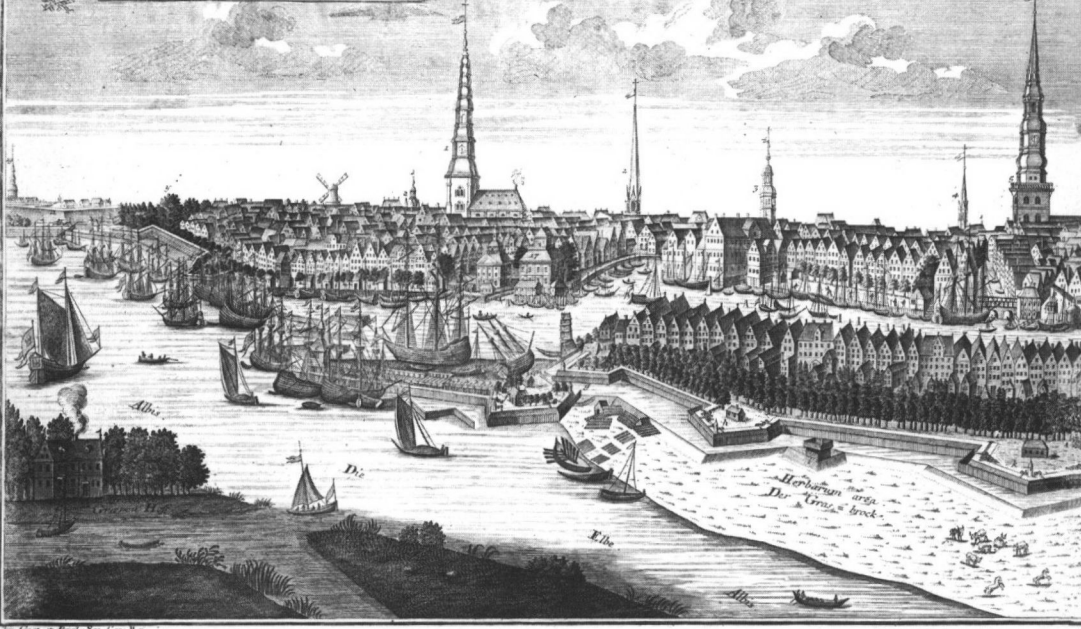
En Karl, som tjente Forpagteren paa Gravensteen, havde gjort en Grønlandsreise paa Hvalfangst og søgte at give mig et fordelagtigt Begreb herom, som opvakte Lyst hos mig til at prøve min Lykke derved. Jeg yttrede dette for den gamle Sara. Hun: »Jeg vil gaae med Dig til en Skibstømmermand, der har gjort adskillige Reiser til Grønland og høre hans Betænkning.« Der ankommen sagde den gamle Kone: »Jeg har her en ung Paarørende, som har Lyst at tage til Grønland paa Hvalfangst. Hvad raader han os?« Tømmermanden: »Min kjære Moer, det kan være godt nok; men hertil udfordres en god Udrustning: med varme Gang- og Køje-Klæder, flere Par varme Strømper, Vanter, flere Par Støvler, Pelse, Kavaier; uden dette vil jeg ikke raade ham dertil; thi ellers kan Fingre og Tæer fryse af ham.« »Hører Du?«, sagde Sara. Jeg: »Det er umuligt at jeg saaledes kan udruste mig.«

Saras Mand raadte mig stærkt til at give mig i Lære i et Sukkersyderie. Jeg havde ikke stor Lyst, men jeg maatte gribe til Noget for at

HAMBURGUM
 1. Georgius Magnus S. Michaelis
 2. Petrus aduinculae totius
 3. Stephano archidiacono
 4. Petrus aduinculae totius
 5. Mariae Magdalene cum Gretho
 6. Petrus aduinculae totius
 7. Petrus aduinculae totius
 8. Petrus aduinculae totius
 9. Petrus aduinculae totius
 10. Petrus aduinculae totius
 11. Petrus aduinculae totius
 12. Petrus aduinculae totius
 13. Petrus aduinculae totius
 14. Petrus aduinculae totius
 15. Petrus aduinculae totius
 16. Petrus aduinculae totius
 17. Petrus aduinculae totius
 18. Petrus aduinculae totius
 19. Petrus aduinculae totius
 20. Petrus aduinculae totius

HAMBURG

1. Die alte Michaelis Kirche
 2. Die Wahrenau
 3. Die H. Geist Kirche

4. S. Nicola Kirche
 5. S. Marien Marien-ten Closter
 6. Die Rath-Haus
 7. Die Thom.

8. S. Catharinen
 9. S. Petri aduinculae totius Closter
 10. S. Petri
 11. Die Thom.

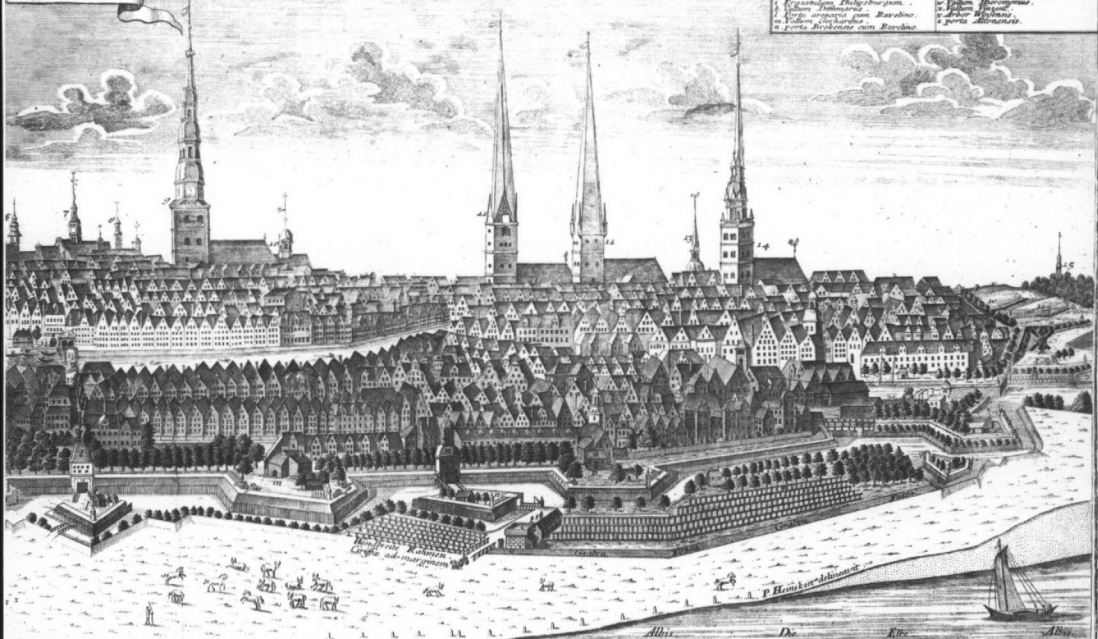
12. S. Gertrud
 13. S. Jacobi
 14. S. Georg in d. Neuen Werk
 15. S. Anna oder Arnen Kirch-Hoff
 16. S. Anna oder Arnen Kirch-Hoff

17. Die Binnen-Haus
 18. Observatorium
 19. Altonaer Kirch-Thurm
 20. Die Horn-Werk

Hamburg omkring 1780. Stik i Museum für Hamburgische Geschichte.

opholde Livet og ikke forblive mine Paarørende en uudstaaelig Byrde. Jeg lod mig antage som Sukkersyder-Dreng, ved en Enke, som foruden Mestersvenden holdt to andre Svende og en før mig ankommen Dreng. Uagtet jeg var ældre end den før mig antagne Dreng, saa kaldtes jeg dog – som sildigere antagen – Yngst. Og det besværligste Arbeide hvilede paa mig. Det var et koldt og haardt Foraar. Klokken 2 om Natten vaktet jeg ved en Vækker i Soveskammeret, et Signal for mig til at staae op, gjøre Ild under Panderne, afvaske Sukkerformene, der stode i et aflangt Kar i Vand. Vandet var ofte belagt med Iis, som jeg maatte brække, og efter dette kolde Arbeide maatte jeg, naar Sukkeret var kogt, øse det af, saa at jeg leed baade Kulde og Hede. Der forefaldt desuden mange andre besværlige og tildeels smudsige Arbeider for mig, og dette forbunden med saa liden Natteroe, kunde jeg ikke længe udholde. For den der er af stærk Constitution, er dette Arbeide, selv for Læredrengene ikke saa lidet indbringende; thi istedet for at Drengene ved de fleste andre Professioner maae staae i Lære i flere Aar uden Løn, fik Drengene ved Sukkersyderiet strax Ugeløn.

BURG

1. S. Marien	1. S. Marien
2. S. Marien	2. S. Marien
3. S. Marien	3. S. Marien
4. S. Marien	4. S. Marien
5. S. Marien	5. S. Marien
6. S. Marien	6. S. Marien
7. S. Marien	7. S. Marien
8. S. Marien	8. S. Marien
9. S. Marien	9. S. Marien
10. S. Marien	10. S. Marien

a. Das Blockhaus Tonar f. Bast: Holtzern Wamb k. Bast: Dänmarc o. Blockhaus Cronenburg r. Bast: Nicolai t. Bast: Bartholdus u. Bast: Sebastianus y. Bast: Vincenz
 b. Bast: Albertus g. Bast: Georg l. Bast: Theob. nebst Ravelin p. Bast: Nicolaus s. Bast: Bartholdus v. Bast: Sebastianus z. Bast: Vincenz
 c. Bast: Johann h. Bast: Hermannus m. Bast: Gerhartus q. Bast: Schantz Leopoldus w. Bast: Hartmannus x. Bast: Vincenz
 d. Bast: Niderbaum i. Blockhaus Philippus n. Bast: Theob. nebst Ravelin e. Bast: Ericus y. Bast: Vincenz z. Bast: Vincenz

Jeg fik ugentlig (om jeg ikke tager meget feil) en Mark Lübsch. Vi fik tilstrækkelig god Føde.

Søndagen var i egentligste Forstand Hviledag for mig. Da kunde jeg, om jeg lystede, næsten ligge til Middag; men som oftest stod jeg saa tidlig op, at jeg kunde komme i Kirke. Jeg udholdt dette for mig besværlige Arbeide i 3 Uger og forlangte da min Dimission. Min Principalinde vilde overtale mig at blive og forsøge det noget længere, maaskee, sagde hun, vilde det da falde lettere for mig; men jeg lod mig ikke overtale.

Nu var jeg atter i Forlegenhed. Min Fætter gik med mig til en Blegere, uden for Staden, for om mueligt at faae mig der anbragt. Blegeren var ikke hjemme. Konen ytrede: Jeg kunne nok vorde antagen; men det kom an paa, om jeg kunde finde mig i disse Forretninger: Arbejdet falder noget vaadt, om Natten maa han desuden vaage, om Dagen derimod kan han sove. Vi sagde: Vi ville betænke os derpaa. Jeg havde ingen Lyst til denne Haandtering og var glad, at der ikke vordede noget besluttet om min Antagelse paa Blegieret.

Kommen tilbage, besøgte jeg min gode, gamle Sara. Hun modtog

mig usædvanlig fornøiet. »Du har yttret Lyst at reise til Grønland; men nu har jeg forskaffet dig en anden Leilighed, som jeg troer, Du heller tage imod, thi det er en Tour til det Varme, hvortil Du ikke behøver saa mange og varme Klæder.« Hvorhen da? spurgte jeg. Hun: Til Frankrig. Jeg: Den Reise paatager jeg mig gjerne. Det var et Snauskib, jeg skulle fare med, som endnu stod paa Landet, hvor det var vorden repareret og løb ligesom et nybygget Skib af Stabelen.

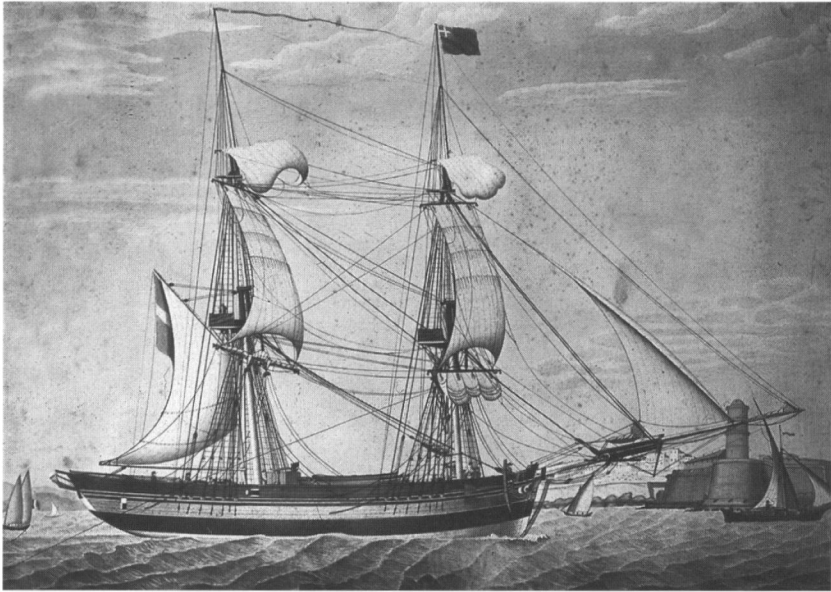
Nu indfandt sig en saa kaldet Schout, der oplæste nogle Artikler, som vi maatte underkaste os. Skipperen Hr. Fischer accorderede med Skibsmandskabet om Hyren og spurgte tilsidst mig med venlig Mine: »Hvad skal din Hyre være, Koksmat?« Jeg: Jeg veed ikke, hvor meget mig kan tilkomme. »Ja«, svarede den gode Mand, »det vil blive Halvmands Hyre.« Om jeg ikke tager Feil, udgjorte den 34 Mark lübsch; hvoraf den halve Sum efter min Fætters Forlangende og under hans Caution forud betaltes mig til Equiperung.

Som Koksmat til Rochelle

Vi seilede til Altona, hvor vi indtog en Ladning Hvede. Vi seilede derpaa med god Vind og godt Veir imellem Paaske og Pintsedag paa Elben til Nordsøen. Da vi nærmede os denne, havde Vandet en Anseelse, som det har i en plumret Leergrav; men saasnaart vi naaede Nordsøen, havde Vandet igjen sin fulde Klarhed. Vi havde godt Veir og for det meste Vind paa den hele Reise. Fra Øen Ovesant kom nogle Fiskere ud til os med Fisk og forlangte nogle faa Spær tilkjøbs. De havde nogle store plumpe Træskoe paa. Jeg vidste nok, at vi agtede os til Frankrig, men ikke til hvilken Plads der; men en Formiddag kom et Fartøi fra den modsatte Kant, som prajede os: Hvorfra vi vare, og hvor vi agtede os hen? Skipperen tilraabte den Prajende. »Vi komme fra Hamburg og agte os til Rochelle.«

Skibets Størrelse og Beskaffenhed, Mandskab, Provision og Mærkværdigher paa Udreisen: Om jeg ikke har hørt Feil, angaves Skibets Størrelse at være 34 Commercelæster.⁴⁰ Det var et smukt, i alle Maader vel udhalet Fartøi, tillige meget tæt, saa at Pumpningen ikke var os til Besvær, men derimod var det – i Sømandssproget – temmelig rankt. Skibets Mandskab ialt 7 Personer:

- Skipperen Herr Fischer, en brav, sindig, moderat Mand, med hvem jeg var meget veltilfreds.
- Styrmanden – Pieter. Vel en rask, drivtig, duelig og kjæk Sømand.

Pades rejse til Rochelle foregik med et snauskib – måske som dette. Akvarel fra begyndelsen af 1800-årene i Schifffahrtsmuseum Flensburg.

Men tillige i høi Grad hidsig, opfarende, undertiden som et galt, desperat Menneske.

- Baadsmanden der tillige var Kok. Hans Navn ved jeg ikke, uagtet jeg havde meest med ham at bestille. Han og Styrmanden vare Friser fra en Øe ved Vesterhavet. Naar Styrmanden var i god Lune, talede de Frisisk med hinanden, hvilket vi Øvrige ikke forstod. Bemeldte Baadsmand og Kok (Friseren) var vel ikke saa rask, drivtig og kjæk som Styrmanden, men meere sindig. Sit Kogerie forstod han.
- en Svensker, ved Navn Frederik, om jeg ikke tager Feil var han Skibstømmermand. Paa ham havde jeg ikke at klage.
- en Matros Hartwig, en Holstener, munter, rask, duelig, behjertet Søemand, med hvem jeg levede i god Forstaaelse og undertiden tog mig i Forsvar, naar han indsaae jeg skeete Uret.
- en Matros eller Ungmand Jan (Hamburger).
- endelig jeg Johannes Hansen Pade – som Koksmat.

Med Proviant vare vi vel forsynet, saavel i Henseende til Quantitæt som Qualitæt: godt Skibsbrød (Rugtvebakker – Biscuits), Ærter –

graae og gule, saltet Flæsk, dog mere med meget Fedt, saltet Oxekjød i Tønder, 3 store Tønder godt Smør. Grøn Ost. Bergefisk, hollandske Kartofler, Sennep, Hvedemeel til Pudding. Modne Snittebønner, Æddike. Grubber til Grød – Øll o.s.v.

I det hele taget havde vi det ønskeligste Vejr og for det meeste ogsaa god Vind. Dog engang, da vi vare gaaet til Ankers, opkom en orkanagtig Storm, saa at Vandet føg som Snefog over os. Skipperen forsikrede, at saa længe han havde faret, havde han ikke fornummet Mage dertil. Dog til Held og Lykke varede dette Uvejr kun kort. Det har formodentlig været en Hvirvelvind.

Endelig naaede vi – Pinsedagsaften – som var den 2. Juni 1770 om Eftermiddagen, i godt stille Vejr, i Flodtiden til Rochelle. I Ebbetiden gik Vandet reent bort, saa Man kunde (ligesom Israeliterne fordem gik over Det røde Hav) her gaae over til den nærliggende Øe.

Indløbet til Rochelle er temmelig smalt og temmelig vanskeligt, men til Gjengjæld har Staden en god og sikker Havn. Paa Øens yderste Pynt ved Indløbet er et højt Taarn. Vi fik strax Toldbetjentene ombord, som især inquirerede om, og hvor megen Tobak vi bragte med os. Tobakken oplagtes paa Toldboden, og udleveredes os ved vor Afrejse. Dog, saa længe vi laae der kunde enhver, hver 8de eller 14de Dag hente en Karduus af sin medbragte Tobak til eget Brug. Det er ei heller tilladt, at Man der i Havnen tør koge ombord. Skipperen lejede i Nærheden et Kjøkken, hvor jeg tillige med andre – franske, hollandske og tyske Drengene – kogede.

Mit Ophold i Rochelle kunde have været behageligt, dersom vi ikke havde accorderet om vor Hyre for Reisen, thi vi maatte næsten den hele Sommer blive liggende der og vente paa vor Ladning, der skulle komme fra Martinique. Om vi endog laae nok saa længe i Rochelle, fortjente vi derfor ikke mere; da derimod Andre, som laae der lige saa længe som vi, farede ved Maaneden, nogle fik endog Ugeløn og havde følgelig større Fortjeneste.

Hvor gjerne havde jeg ikke vildet seet mig mere om i Staden og dens smukke Omegn, dersom det havde været mig tilladt – kun en eneste Gang dristede jeg mig til at gaae lidet uden for Staden, paa Marken. Rochelles Omegn er skjøn. Jordbunden er jævn og frugtbar. Paa Marken stod den Gang Kornet, Hvede, Havre o.s.v. i frodig Væxt. Høestakke fandt jeg opsat lige som her hos os, ogsaa Indhegninger med levende Gjerder o.s.v.

Om jeg ikke tager meget Feil var det i Augustmaaned, at Vestindi-

efareren retournerede fra Martinique, og medbragte Vare, hvoraf vi bekom Ladning, nemlig Sukker, Kafeebønner, Indigo o.s.v.

Da vi havde indtaget Ladningen, hentede jeg, hvad der i Kogehuset hørte til vort Skibs Inventarium, og sagde Værtinden og hendes Pige Adieu. Den sidste bad mig at besøge dem, naar jeg atter gjorde en Reise dertil. Vi fik Lods ombord, som dirigerede Farten, saa langt fra Staden som behøvedes. Vi kom til Hamborg Mikkels Dag den 29de September 1770. Ved min Afskeed fra Skibet fik jeg min tilgode havende halve Hyre, omtrent 5 Rigsdaler udbetalt. Af denne liden Sum købte jeg mig et Par Støvler og en Vandringsstav. Jeg sagde Styrmanden Farvel! Da taledes han første Gang ordentligen med mig og tilbød, at jeg gjerne kunde blive; men jeg betakkede mig.

Huuslærer for en Vinter

Tagen endelig Afskeed med min Familie i Hamburg reiste jeg derfra i Følge med Fragtvognene, der vare bestemte til Kiel. Vi tilbragte 3 Dage paa denne Reise: Fortæringen formindskede mit lidet Pengeforraad betydeligen. Jeg var saa uheldig, at jeg maatte ligge omtrent en heel Uge i Kiel og vente paa Skibsleilighed til Fyen eller Ærrøe, og havde Mangelen af Skibsleiligheden endnu varet et Par Dage længere, havde jeg maattet betle, da jeg neppe eiede en Mark lybsk. Jeg attraaede at faae en Condition som Huuslærer, men den var hverken let eller strax at erholde. Min Trang og Forlegenhed gik saa vidt, at jeg tilsidst ikke havde meer end en Lybschilling. Da jeg engang var paa Veien til Sønderborg, hvor jeg havde en Cousine (Anne Sophie Pade), var jeg endog saa uheldig, at den faldt fra mig ned i Græsset. Efter lang Søgning fandt jeg den dog endeligen. Hvad estimerer den, der aldrig har vidst af Mangel, at sige en Skilling; men den der af Erfaring veed hvad det er at fattes, veed at sætte Priis ogsaa paa en eneste Skilling.

Da jeg en Dag var gaaet til Færgegaarden i Fyhnshaf, kom en Humlehandler retourneret fra Fyen, hvor han havde solgt Humle. Den brave og forstandige Vært Peder Iversen, en gammel Ven af min salig Fader, der havde underviist P. Iversens Børn, som derfor og interesserede sig for mig og vidste min kummerlige Forfatning, tiltalede Humlehandleren Peter Nicolai Mohr. »Herr Mohr! De have før yttret Dem, at De ønskede en Huuslærer til Deres Børn. Her er netop en Person, som jeg kjender, og som jeg troer De kunde være tjent med.« Paa

denne Recommendation antog P.N. Mohr mig til hans Børns Underviisning i de forestaaende Vintermaaneder. Han spurgte: »Hvad jeg for den Tid forlangte i Løn?« Jeg havde endog i min store Forlegenhed ladet mig nøie med den blotte Kost og frygtede for, at jeg ved at forlange for meget skulde gaae Glip af denne midlertidig Res-source. Jeg svarede: jeg var fornøiet med et par Rigsdaler. P. Nic. Mohr boede i Byen Dyndevith i Igen Sogn, hvor han eiede en Bondegaard, hvis Bygninger vare anseeligere end sædvanlige Bøndergaarde.

Min Principal og hans Kone vare begge fra Sønderborg. De levede paa borgerlig Fod. Jeg spiste hos dem selv og havde et godt Bord. Den Humle min Principal handlede med lod han selv hente ved to tyske Tjenestekarle, fra Brunsvig og Gardeleben.

Ungmand paa Karbergs Galliot

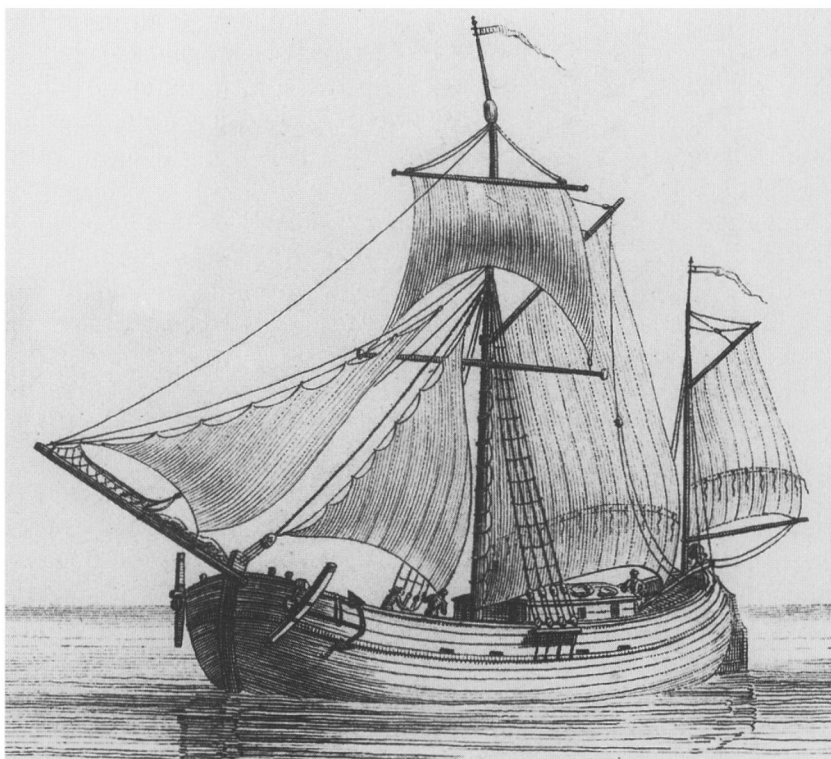
Ved Foraarets komme var jeg nu atter tjenesteledig og vidste ikke, hvorledes jeg for Fremtiden kunde vorde hjulpen. Som jeg var allermeest bekymret herover, kom min Principal fra Sønderborg og sagde til mig: »Jeg har forskaffet ham en Plads, en Hyre med Thomas Karbergs Galliot.«

Jeg antoges paa Gallioten som Ungmand, det var den første Grad i Avancement. Kun Skade, at jeg manglede en god Matroses Duelighed: og havde mine Medfarende ikke været mere overbærende end min første Styrmand, havde det seet ilde ud for mig. Ved min Ankomst paa Gallioten overraskedes jeg behageligen ved min nye Styrmands aabne, blide vennehulde Tiltale: Han bød mig velkommen, taledede Skjemt til mig: »Vil I, sagde han, med os til England og udsøge Jer der en Kjæreste.« Det var anderledes, end den forrige mørke, morøse og hidsige Styrmands Væsen og Taler.

Mandskabets Styrke var den samme, som paa det første Skib jeg farede med, i alt 7 Personer:

- Skipper Thomas Jessen og Styrmand Jens Hoi
- Baadsmand og Kok Christian August
- Tømmermanden (Niels - om jeg husker ret)
- Matrosen Johannes Pihl
- Jeg - Johannes Hansen Pade som Ungmand
- Koksmaten Nicolai

Baadsmanden og Kokken Christian August var en Olding, skjøndt dog endnu ikke affældig, Matrosen Johann Pihl en aldrende Mand.

Galliot – den brede og rummelige fartøjstype, som Pade sejlede på fra Sønderborg til Liverpool i 1771. Der fandtes også tre-mastede gallioter. Efter Ole Ventegodt: Redere, rejser og regnskaber, 1989 s. 41.

Niels Tømmermand en stor, stærk, duelig, behjertet Mand, i den bedste mandlige Alder. Drengen en ung, allerede givt Person. Jeg, J.H. Pade, den Gang i mit 21de Aar.

Vort Fartøj var stærkt, stivt frem for mange andre, kunne bedre maintainere sig i Storm og svær Søegang, føre flere og fuldere Sejl. Dog vare vi undertiden nødsagede til at reebe, som blandt andet var Tilfældet, da vi paa Udrejsen vare kommen under Skagen. Uagtet Vinden den Aften og Natten derpaa var temmelig contrair, kom vi dog ind til Langesund i Norge næste Dag før Middag.

I Langesund indtog vi Trælast: Bjelker, Planker, Bord, Bræder o.s.v. Med Indladningen medgik i det Mindste 3 Uger. Vi afgik nu fra Langesund for at komme til Engelland. Reisen gik i Begyndelsen meget langsomt, da der i 2-3 Uger indtraf Vindstille og tildeels Modvind.

»Tiden bliver dig nok lang«, sagde Skipperen til mig. »Om saa er kan du gaae iland.« I den Tid havde vi ellers gode og magelige Dage. Vor Principal havde forsynet os med god Proviant, fortreffelige Ærter, Flesk og Bergefisk. De der havde havt Dagvagt (den sidste Vagt før Dag) kunde efter indtagen Frokost have hele Formiddagen indtil Skaffetiden om Middagen, og de der havde havt Vagt om Formiddagen, kunde efter at de havde skaffet til Middag, næsten ligge indtil Skaffetiden om Aftenen. Men al den Tid, især de lange Eftermiddage, hendreve vi dog ikke med at sove. Nogle anvendte en Deel af den Tid til at sye, stoppe, bøde deres Klæder eller til andre Sysler. Jeg læste, skrev, øvede mig i Regning.

Endelig fik vi baade nødvendig Luftning og god Vind. Vi maatte gaae norden om Skotland og nærmede os vores Bestemmelses Plads. En Dag seilede vi ind i en Fjord med god Vind; men mod Aften kom Skipper og Styrmand farende ud af Kahytten og gav Ordre til strax at vende. De gode Folk havde forfeilet Coursen og vordede for strængt bedømte af den større Deel af Mandskabet, der er betænkte: Homo sum, humanum a me alienum esse non puto⁴¹. Denne lille Feiltagelse havde ingen farlige Følger. Vi kom nu Liverpool saa nær, at vi ikke turde nærme os den uden Lodsers Hjelp.

Næste Dags Aften kom to Lodser. Den ene gik ombord paa et Skib, som seilede foran os, og den anden kom ombord hos os og lodsede os frem til Nærheden af Dokken. Anden Dags Formiddag halede vi ind i den; seile derind kan Man ikke, thi Dokken er saa fuld af Skibe, som Skoven er fuld af Træer. Kom vi paa min første Reise stille, rolig og hastig ind i Rochelles Havn, saa var det her desto uroeligere og langsommere. Den ene stødte paa den Anden. Hver Gang Dokken aabnedes, kunde man næsten ikke høre andet end det afskyelige »God dam you!«

Da vi vare færdige med at skrabe, digte og tjære Fartøiet, gav Skipperen os 4 engelske Skilling i Douceur, at vi kunne gotte os en Aften med godt engelsk Øll. Vi søgte vort Kogequarteer, som tillige var Værtshus, det førte Navnet Kiøbenhavn, hvilken Stad der og var afbildet over Døren. Vort Øll drak vi af smaae Sølv-Stobe.

Jeg var nysgjerrig for at see Marken uden for Staden, hvorfor jeg en Søndag Eftermiddag gik derud. Den kunde ikke lignedes ved Rochelles skønne Omegn. Jeg saae kun en bar Græsmark.

Vor Hoved-Retourladning var Salt; men desuden en Deel Tobak, Ost, Meel, Øll (Porter), Tin, Blye, Steentøi o.s.v. Indtaget vor Ladning

afgik vi fra Liverpool. Det blæste temmelig stærkt den Dag. Vinden var desforuden ikke gunstig. Vi maatte krydse ud af Bugten. Vi naaede Norge, maatte atter ind i Langesund for at forsynes med Øll, som vi en Tidlang havde maattet savne. Kommen til Fredericia kastede vi i nogen Afstand derfra Anker: taklede vor Skibsbaad med Mast, Sejl og Roer, hvorpaa Skipperen, Styrmanden og jeg stege i Baaden og seilede i Land. Endelig kom vi lykkelig og velbeholden til Sønderborg ved Mikkelsdagstider 1771.

Skoleholder i Baurup Vinteren 1771-72

Vorden klar med Udlosningen, var jeg nu i samme Forlegenhed som før. Vinteren var for Haanden og vidste ikke hvorledes jeg skulde finde Underholdning. Skolelæreren i Dyndevith, for hvem jeg yttrede mine mørke Udsigter, raadede mig at reise til Sundevith og forhøre mig der ved forekommende Skoler. »Maaske«, sagde han, »kan der findes en eller anden Plads for Eder.« Jeg fulgte hans velmeente Raad, og jeg maa ansee det som en særdeles Guds Bestyrelse, at jeg kom til Baurop Bye i Warnitz-Sogn, da jeg lige saa vel kunde have vendt mig til den anden Kant.

Jeg ankom der sulten og udmattet, fremmed, uden der at kjende noget Menneske; hvor skulde jeg, der saa ganske ubekjendt, søge hen uden til Værtshuset? Og Udfaldet viste, at dette ogsaa var det heldigste Sted, til at fremme min Hensigt. Jeg spurgde, hvor Skolen var og om Skolelæreren. »Skolen«, svarede Værten, »er strax herved; men Skolelæreren er død. Enken har erhholdet den Naade af Hertugen paa Augustenborg, at hun maa forblive i Brødet, dersom hun kan faae en Person til sig, der kan forestaae Skolen.« Enkens Morbroder (Man kaldte ham store Thomas) kom ogsaa i Værtshuset. Værten gjorde ham opmærksom paa, at han var en Person der vilde paatage sig Skoleholdet. Morbroderen syntes godt herom, ledsagede mig til Skoleenken og taledede først i Eenrum med hende om mig. Hun kom derpaa og modtog mig med en meget mørk og sur Mine og sagde: »At En der vilde søge Kroen vare de ikke tjent med o.s.v.«. Jeg svarede: at Kroer vare ikke de Steder jeg meget yndede; men hun maatte betænke; at jeg havde gaet en lang Vei og behøvede Noget at leve af: jeg var Fremmed, hvor skulde jeg i disse Omstændigheder ellers søge hen? Disse Grunde syntes ikke fyldestgørende for hende, og vel var det, at hun ikke tog blidere imod mig. Hendes Morbroder viste sig

rimeligere. Han fandt ikke noget anstødeligt deri, at jeg som en fremmed Reisende var taget ind i Kroen.

De spurgte mig, om jeg var sindet at blive hos dem? Morbroder Thomas forestillede mig, at Enken, foruden fri Bolig i Skolehuset, havde desforuden selv et Huus og nogle hundrede Rigsdaler paa Rente. Det var klart heraf, at Enken ventede at jeg skulle ægte hende. Men uagtet jeg var saa fattig som en Kirke-Rotte, og jeg her havde Udsigter til at kunne have mit tarvelige Udkomme, saa afskækkedes jeg dog fra at indlade mig med hende i saa nøie Forbindelse, deels ved Enkens første ublide Modtagelse, deels derved, at jeg havde mærket, hvor vanskeligt Man kunde overbevise hende ved fornuftige Grunde; jeg svarede derfor, at jeg ikke strax kunde erklære mig i slig Henseende, og tilføiede: at jeg fra Efteraaret 1771 til Paaske 1772 ville forrette Skoleembedet og imidlertid betænke mig i Henseende til den nærmere Forbindelse.

Forslaget antoges, og jeg tilspurgtes: Hvad jeg vilde have for Skoleholdet det halve Aar? I min store Forlegenhed turde jeg ikke forlange over 2 Rigsdaler, som vordede mig tilstaaet. Enkens Morbroder og Værge paalagte mig at gaae til Præsten, den gamle Peter Meyland,⁴² for at vorde antaget som intermistisk Skolelærer. Det gjorde jeg. Han svarede: »Jeg kjender Eder ikke. Er I saa ung (jeg var den Gang næsten 21 Aar) ogsaa duelig til at undervise Børn og især at forberede Konfirmandi til Konfirmation?« Jeg svarede: »Jeg haaber det.« Han: »I maa søge Provsten, jeg vil ikke have Noget med de Baurupper at bestille.« Denne Pastor Meylands Erklæring var for mig kun lidet opmuntrende. Præsten boede 12 Miil derfra, og jeg var uvis, om det vilde nytte mig Noget at søge ham. Jeg kom tilbage fra Præsten med den anførte Beskeed. Enkens Morbroder og Værge svarede: Vi ville ikke lade os forvirre, det finder sig nok. Vi sende Bud omkring, at Børnene kunde komme i Skole: som sagt, saa gjort.

Skolestuen var temmelig rummelig, dog liden nok til det store Antal Børn i Skoledistrictet. I Skolestuen var kun Leergulv, ingen Kakkellovn, kun en aaben Kamin. Intet Brænde at lægge paa, uden hvad Børnene selv medbragde. Børnene læste i meget forskellige Bøger. Naar Indenadslæsningen var endt, afhørtes de Øvrige, som læste udenad. Paul læste en Sætning af Religionen og Peer noget ganske forskjelligt. Under saadanne Omstændigheder var det mig ikke muligt at forklare Noget af det Oprensede. De der vilde skrive gjorde det den første Time om Eftermiddagen. Indenadslæsningen fortsattes.

Varnæs kirke. Foto: Biehl, 1920'erne i Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

Men paa det jeg kunde undervise alle paa en gang i Religionen, bestemte jeg dertil den sidste Time om Eftermiddagen. Jeg overhørte Børnene, tilføiede mine Anmærkninger og hvad jeg troede at passe dertil af Historien, saa godt jeg kunde.

Jeg havde kun 3 Konfirmander, 2 Dreng og 1 Pige. Pigen og den ene Dreng vare meget ordentlige og velartede, ligesom de øvrige Børn i Almindelighed. Kun den øvrige Dreng af Konfirmanderne var saa uartig og forargelig, at jeg maatte melde det for Præsten, paa det der kunne raades Bod derpaa. Da jeg i dette Ærinde kom i Warnitz Præstegaard, var Pastor Meyland ikke hjemme, men en af hans hjemmевærende Sønner lovede at forrette mit Ærinde. Det varede ikke længe, før den gamle Pastor kom i Skolen. Pastoren: »Vil Børnene nok lyde Jer, Skolemester?« Jeg: »Jeg har ikke Aarsag at klage uden over den ene Konfirmand.« Nu vendte Præsten sig til ham spørgende: »Min Søn! Kan Du læse det fjerde Bud?« Drengen fremlæste det. Pastoren: »Altsaa forstaas jo ogsaa din Skolemester under Faders Navn?« Konfirmanden: »Ja«. Pastoren: »Naar Du veed det, hvorfor lyder Du ham ikke, da de andre Yngere iagttager dette. Er saadan ukristelig Opførsel Forberedelse til Konfirmation? Hvis Du ikke viser Dig ordentlig og lydlig, har din Skolemester Riis og Stok at tugte dig;

dertil giver jeg ham lov.« »Lad mig vide«, sagde han, »om denne Dreng fremdeles skulde vise sig ulydig!« Dette virkede paa Konfirmanden. Naar han begyndte paa nogen nye Uorden, og jeg truede ham med Præsten, turde han ikke udvise sin Vanartighed.

Oldingen Pastor Meyland var udmærket drivtig og nidkjær i sit Embede, hvoraf noget var at rose, men dog ikke alt. Næsten hver Søndag efter Prædiken anstillede eller foretog han sig Overhørelse, alternative en Søndag med Børn og ugifte, den følgende Søndag med de givte Personer. Disse traadte ikke ud paa Gangen, men Præsten gik til deres Stolestader og samtalede, undersøgte hvad de havde beholdt af Prædiken o.s.v. Dette var noget Egent og, saa syntes mig, meget hensigtsfuldt og priisværdigt.

Hvad Konfirmanderne angik, da kom de daglig til ham, og foruden det Pensum han foresatte dem til næste Dag, satte han dem et eller to Kapitler for af Bibelen; thi enhver maatte bringe sin Bibel med, naar de kom til ham. Disse Kapitler skulde de ikke lære udenad, men gennemlæse og lægge mærke til deres Indhold. Resultatet heraf søgte han næste Dag at overbevise sig om. Dette kunde have været meget godt, naar det havde skeet med viist Valg og efter Børnenes Fatteevne; men naar han foresatte dem Kapitlerne saaledes, som de uafbrudte fulgte paa hinanden, ogsaa de der handle om de levitiske Ceremonier, saa var vel dette ikke at anbefale. Naar Konfirmanderne kom fra Præsten, maatte de strax søge deres Skole.

Pastor Meylands Prædikener vare efter de Tider i Almindelighed gode. Han taledede højt, tydeligt, flydende, med Varme og Følelse. Naar han holdt Liigprædikener, taledede han uden Tilbageholdenhed om den Afdødes gode eller slette Egenskaber, hvoriblandt der ofte forekom Noget der var Alt for nærgaaende.

Saaledes var jeg Ørenvidne til, at han i en Liigprædiken over en afgangens Kroemand i Baurup udlod sig saaledes: »Denne Mand var Kroemand som I vide. Sandeligen en slet Profession.« Pastor Meyland holdt Liigprædiken over den saa kaldte store Thomas, Morbroderen og Værgen for Skoleenken, jeg havde conditioneret⁴³ hos. Et lidet Barn begroves samme Dag, som han og berørte i sin Tale. Vi havde samme Søndag netop Evangeliet om den gjeldbundne Tjener. »Vi ere alle gjeldbundne Tjenere, Barnet vi i Dag har bestædet til Graven ikke undtagen i Henseende til den almindelige Arvesynd, dog ikke saadan Gjeldbunden Tjener som den Mand, hvis jordiske Levninger vi ogsaa i Dag har lagt i Graven. Jeg vil ikke tale om hans store Gjæld hos hans Medmen-

nesker, men om hans langt større Gjeld hos vor Herre. Mine Elskelige! Vader ikke længere ud, end at I kan komme til Lands igjen o.s.v.«.

Men havde denne Afdøde end været Ødsel, saa var Herr Pastor Parentator, uagtet hans ellers mange gode Egenskaber, dog ikke ganske fri for den modsatte Yderlighed: Gnieragtighed. Jeg erindrer ikke, at han taledede imod Gjerrighed og Gnieragtighed, men ivrede desto mere mod Drik, Spil, Kroegang og Overdaadighed. »Gud har sit Tempel«, sagde han en anden Gang i sin Prædiken, »Djævelen har ogsaa sit Capell (Kroen). Her har Gud sin Bog (Bibelen), Djævelen har ogsaa sin (Spillekortene). Da jeg kom til Eder, glædede jeg mig over Eders Tarvelighed og Orden, men nu er det moxen⁴⁴ kommen saa vidt, at vi ere vorden et Vidunder for alle.«

Uagtet Pastor ikke vilde befatte sig med min Antagelse til Skolelærer, men henviste mig til Provsten, til hvem jeg (som sagt) dog ikke forføiede mig, saa paaankede alligevel Hr. Meyland aldrig min Antagelse; meget mere yttrede han for en vis Mand i Skoledistriktet, at han ikke havde troet, at jeg, saa ung kunde have præsteret saa meget. Det Vidnesbyrd kan jeg give mig selv, at jeg anvendte min yderste Flid for at forøge mine Indsigter, og det ofte paa en overdreven Maade, da jeg tilbragte mange af de lange, kolde Vinternætter i denne Hensigt og det i den kolde Skolestue. Nogle faa unge Karle fra Baurup og Warnitz anmodede mig om at lære dem Tydsk, uagtet jeg den Gang ikke Forstod det grammaticalsk; men iblandt de Blinde kan den Eenøiede vel være Konge. Jeg gjorde det saa godt jeg kunde. Min Fortjeneste derved var liden, men ogsaa lidet var i mine Omständigheder mig saare vigtigt.

Bønderne i Baurup vare alle Fæste- og Hoveriegjørende Bønder liggende i Fællesskab under tre forskellige Herrskaber. De fleste under Hertugen af Augustenborg: Nogle under Greven af Sandberg. Nogle faa af dem under en vis Justitsraad Koch⁴⁵ i Apenrade. Deres Jorder vare ikke af de frugtbarste, tildeels sandige, saa de af den Aarsag saaede mest Boghvede og Rug. De vare derfor næsten alle fattige. Jeg fandt ikke hos nogen Bonde der enten Stueuhr eller Kakkelovn. Disse Meubler fandt jeg kun hos en Huusmand og Snedker der i Baurup. Bemeldte Mand var temmelig velhavende.

Saa fattigt det saae ud i Baurup, saa meget syntes det Udvortes at forraade Velstand i Kirkebyen Warnitz. Disse vare Konge-, Ejendoms- og af Fællesskab⁴⁶ komne Bønder. Deres Jorder vare ogsaa meget bedre end de Bauruppers. Da jeg leilighedsviis kom ind i en Bonde-

gaard udi Warnitz, frapperedes jeg meget: i Dagligstuen fandtes Kakkelovn, Stueuhr, Skatoler, malede Værelser, kort sagt saa stadseligt som hos en anseelig Kjøbstædmand. Det kunde altsaa kun være de Warnitzer og ikke de Baurupper, Pastor Meyland kunde forekaste Noget i den Henseende.

Folkene i Baurup vare ret gode at omgaas med, især nød jeg en behagelig Omgang i en Bondes Huus i Nærheden af Skolen. Peder Jessen navnlig og hans Kone, som begge vare gamle, modtog mig saa venskabelig, som om jeg havde hørt til Familien. De havde fire Børn hjemme: 2 Sønner, Jørgen og Peder: Den sidste var en af dem, jeg underviste i det Tydske. Han havde mere Genie og Lærelyst end hans ældste Broder Jørgen, og var min fortrolige Ven og en meget brav og sædelig Person. Anna var den ældste af de 4 Søsken og Gunder den yngste. Peder Jessen syntes ikke at henhøre iblandt de fattigste af Byens Bønder. Indtraf Spisetiden imens jeg var der, vilde de, at jeg skulde deeltage i deres Maaltid.

Hun (Skoleenken) frygtede for at finde en Rivalinde i Gunder, Peder Jessens yngste Datter. Jeg kunde tydeligt mærke, at Skoleenken nærrede det Haab, at jeg skulde ægte hende, og dog gjorde hun Intet for at gjøre mig tilbøielig dertil, men vel i dette Sted meget, som kunde give mig Aversioner derfor.

En uventet Anmodning, som skede ikke længe efter min Ankomst til Baurup Skole, gjorde mig i Begyndelsen frygtsom og satte mig i en liden Forlegenhed, nemlig at jeg skulde parentere over et Liig i Sørgehuset. Jeg havde nok Lyst dertil, men frygtede for at komme vel fra en Forretning, som jeg aldrig før havde forsøgt. Nægte det, torde jeg ikke, da det alt for meget vilde have nedsat mig i de gode Folks Agtelse. Jeg fik travelt for Alvor med at forfatte en saadan Tale. Jeg gik til Forretningen med Ængstelighed, dog løb det godt af, og hvor maadelig end Talen maa have været, fandt den dog Vedkommendes Bifald. Naar Liiget var bragt til Graven, nedsænktes det blot i den, men ikke kast Jord paa før Gudstjenesten i Kirken var endt. I Sørgehuset fik vi siden et Begravelsesmaaltid, der bestod af Boghvedegrød og Bergefisk, og der opvartedes tillige med Brændeviin. Saasart vi havde spist, forføiede den hele Skare sig fra Sørgehuset til Byens Kroe (der var nemlig to Kroer i Byen, ikke langt fra hinanden), der drak de en Tønde Æresøll.

Et par Ord maa jeg dog anføre om Warnitz Kirke. Den var simpel, havde hverken Taarn eller Spiir; men der fandtes i den en Antiquitet,

Varnæs kirke, interiør set mod alteret. Foto: Biehl, 1920'erne, i Institut for sønderjysk Lokalhistorie.

en Sjældenhed, som Man mindst skulde troe, at findes i en protestantisk, luthersk Kirke og det saa længe efter Reformationen, endnu i Aaret 1772 og endda nogle Aar derefter. Man saae der nemlig, paa en bred Muurpille, lige over for Prædikestolen et stort Træbillede, meget vel udarbejdet og over alt forgyldt. Det forestillede en Pave sidende paa en Stol med Krone paa Hovedet; en stor Nøgle i den ene Haand og paa den anden Arm laae en stor opslagen Bog.⁴⁷

Skolelærerliv i Atzerballigskov

Foraaret begyndte. Jeg var atter forlegen, uden Udsigt til Livs Ophold. Jeg gik til Gravensteen, hvor jeg i løbet af Aarene 1765 og 1766 havde conditioneret hos salig Capitain Schultz. Jeg opsøgte der hans forrige Huusholderske, Jomfru Fürsen. Hun lovede at gjøre sit Bedste for at forskaffe mig en Huuslærer-Plads; og i den Egenskab kunde jeg have vorden antagen hos daværende Forpagter i Fiskbjæk; men kort derefter fik jeg Brev fra min ældste Søster Anna Sophie, der conditionerede i vor Fødebye Atzerballigskov paa Als. Hun meldte mig, at Christian Ingermann, der succederede min Fader i Skoleembedet, vilde istedet for Skolelærer nu vorde Bonde. Nu skulde Du, skrev hun, søge at erholde dette Skolekald.

Jeg fulgte hendes Raad. Da jeg i den Hensigt kom til Atzerballig, mødte jeg Ungkarl Hans Christiansen, en Søn af Christian Hansen, som var Byens Forstander. Bemeldte Hans Christiansen sagde til mig: »Nu skulle Du søge om det vakante Skolekald i Atzerballig-Skov.« Det var netop det, hvorfor jeg var kommen. Men han tilføjede Noget, som næsten tilintgjorte min Forhaabning om et heldigt Udfald. »Men Man siger, at Christen Ernst (en Søn af den brave, gamle Ernst, der havde været en saa ivrig Tilskynder og Befordrer af Atzerballigskovs Skoles Opførelse) søger herom.« Er det saa, tænkte jeg, Christen Ernst er jo Broder til Ernst Ernstsens, Forstanderen i Atzerballigskov, og for ham skulde han vel interessere sig saa meget som for hans egen Broder? Imidlertid fortsatte jeg min Vei for at komme til Atzerballigskov for at forsøge min Lykke.

Paa denne Vej skulde netop hænde sig, at jeg traf sammen med min formeentlige Rival. Efter venskabelig Hilsen raadte han (Christen Ernst) mig ogsaa til at søge om Atzerballigskovs Skolekald. I Førstningen betog Christen Ernsts Raad mig ikke Mistanken om, at jeg i ham havde en Rival. Jeg tænkte: Han er vel vis nok paa at erhol-

de Skolekaldet og derfor kan han sagtens for et Syns Skyld give dig dette Raad. Jeg sagde reent ud: Jeg har hørt, at Du selv søger at erholve dette Skolekald. Han svarede: »Det har jeg aldrig tænkt, ei heller finder jeg mig duelig dertil. Jeg skal ikke lægge dig mindste Hindring i Vejen, men tvertimod søge at befordre din Antagelse efter bedste Evne.« Og han gjorde det. Jeg takkede ham og yttrede: Jeg troer, jeg vil først gaae til Christian Christensen Storkmand, han boer midt i Byen, at Skoleinteressenternes Forsamling der kan foranstaltes. Christian Ernst svarede: »Gaae heller først til min Broder Ernst, der er Forstander; han har nærmest Ret til at kalde dem sammen, forestille og foreslaae dig.« Jeg maatte give hans Ord Magt.

Christian Ernst gik med mig til hans Broder, Forstanderen Ernst Ernstsen og recommendede mig hos ham. Denne var en god, forstandig, men tillige betænksom Mand, der ikke overilede sig i at fatte Beslutninger. Han svarede: »Han vidste ikke, om det kunde lade sig gjøre.« Broderen Christen Ernst vedblev omtrent saaledes: »Hvorfor ikke? Han er født her i Skolen. Hans Fader har været Skolelærer, ogsaa min Lærer og din gode Ven. Hvorfor skulde vi ikke hellere unde En af vore Egne dette lille Levebrød end Fremmede. Du skal lade Skoleinteressenterne samle og hjælpe Johannes hvad Du kan.

Bemeldte Forstander bequemmede sig dertil. Han lod Skoleinteressenterne møde hos Gaardmand Christian C. Storkmand. Den sidst-meldte stode jeg ogsaa noget paa, fordi han kunde godt tale sig for, og jeg troede han var mig ikke ugunstig. Ernst og Storkmand fremstillede Skoleinteressenterne, at de behøvede en Skolemester, og her var nu En som vilde modtage dette Embede. Skoleinteressenterne snakkede en Tidlang hid og did, uden at tage fast Beslutning i denne Sag. Endelig tiltalede Christian Storkmand dem: »Men vi maa gjøre Ende paa Tingen, hvorfor vi ere komne sammen, og erklære om de ville antage den foreslaaede Ungkarl til Skolemester.« De svarede: »Vi frygte for at han endnu er for ung og vide ikke om han kan skrive og regne tilstrækkeligen.« En Huusmand, Anders Grynsmøller, svarede: »Det behøve I ikke at frygte for: Han har holdet Skole i min Fødebye Baurup. De have der en Præst, som vist ikke vilde tillade nogen uduelig Person at forestaae dette Embede. Jeg veed ogsaa, at Folkene der vare meget fornøiede med ham, saa han kunde gjerne have blevet der, men der vare andre Aarsager, som betog ham Lysten dertil. I kunne sikkert troe, han forstaar sin Bog.« Jeg fandt her uventet en varm Talsmand og Recommendator.

De bequemedede sig derpaa at antage mig som Skolelærer, men NB! paa Prøve, søgte tillige saa meget som mueligt at formindske deres Byrder og derimod vælte dem paa mine svage Skuldre. »Vi ville«, sagde de, »som hidindtil, ugentlig give en Lybskilling i Skolepenge for hvert Barn, men Intet videre. Skolehusets Reparation maa Skolemesteren selv besørge.« Hvad skulde jeg vel gjøre, der var yderst forlegen? Jeg maatte indgaae alle Vilkaar, om de og vare nok saa haarde. Skoleinteressenterne spurgde: »Naar kan Du da begynde Skolen?« Jeg svarede: »Saasnart jeg i Baurup har bragt mine Sager i Orden.« »Du maa nu«, sagde de videre, »gaae til Præsten og erkyndige Dig, om han ogsaa bifalder og samtykker vort Valg.«

Det gjorde jeg Dagen derpaa. Pastor Hans Reimuth⁴⁸ modtog mig med venlig Ansigt og forekommende Tale. »Det fornøier mig«, sagde han, »at Skoleinteressenterne i Skoven har antaget ham til Skolemester. Jeg har slet Intet derimod. Jeg under ham dette lille Levebrød frem for nogen anden. Jeg venter blot, at han medbringer os et Bevis fra Præsten i den Menighed, han nu forlader.«

»Det er meget billigt«, svarede jeg, og forføiede mig til Pastor Meyland, som meddeelte mig følgende Vidnesbyrd:

»Vorzeiger dieses, Johannes Hansen Pade, hat die Schule zu Baurup ein halbes Jahr vorgestanden und in Führung seines Schulhaltens sich treu, fleissig, unverdrossen verhalten, und die Jugend in ihrem Christenthum, Lesen, Schreiben und Rechnen wohl unterwiesen, auch in seinem Leben und Wandel christlich, stille und eingezogen aufgeführt, so dass er eine Schule anderwärts vorzustehen billig meritiret, welches auf Verlangen hierdurch attestire, Warnitz den 24. April 1772. Peter Meyland, p.l. (L.S.)«⁴⁹

Forestaaende Beviis bragte jeg Hr. Pastor Reimuth, hvormed han var meget vel tilfreds.

Mit Embeds Begyndelse

Jeg begyndte mit Skolehold i Atzerballigskov d. 27. April Anno 1772. Nysgjerrighed forskaffede mig de første Uger et stort Antal Disciple. I disse første Uger havde jeg omtrent en Rigsdaler ugentlig Indtægt; men da jeg maatte betale baade for min Kost og mit Logie hos en af Forstanderens Brødre Jacob Ernst, desuden betale de gode Folk paa

Ærrøe, der saa ædelmodigen havde forstrakt mig med Reisepenge, saa vilde der have blevet Lidet eller Intet tilovers af min Skolefortjeneste, dersom alle Skoleinteressenter vilde stricte have fulgt de for mig haarde Vilkaar: slet Intet videre at yde end den ugentlige Styver⁵⁰. De sidstnævnte iagttog endnu som det var Skik og Brug i min salig Faders Embedstid med Erlæggelse af Indskrivnings Penge o.s.v., med Markedsgave og Vedpenge.

Da jeg tiltraadte Skoleembedet i Atzerballigskov, var Tillægget af Jord ved denne Skole ligesom i min salig Faders Tid. En liden Tofte paa to Skjæpper Land og en liden Hauge var alt. Min Formand Christian Ingermann fordrede ved sit Embedets Fratrædelse Betaling af mig for hvert Frugttræ han i Skolehaugen havde plantet, under Trusel at han ellers tog dem med sig. Jeg betalede dem tilligemed et Plankeværk af Bøgefjelle. Jeg fandt, at det var mig for kostbart, ugentlig at betale i det mindste 3 M. for Kost og Logie; da jeg mangen Uge ikke optog 2 M. – ja, undertiden slet Intet. Jeg besluttede derfor at holde min egen Kost og logere i Skolehuset. Det var lettere at beslutte end udføre. Jeg havde hverken Potte eller Pande, ingen Proviant for Kjøkken og Spisekammer. Disse Ting kunde rigtig nok kjøbes, naar Man havde Penge til Indkjøbet. Men Sengeklæder, hvor og hvorledes bekom jeg dem?

Mit Embeds Begyndelse var altsaa ingenlunde glimrende. Det var, som sagt, skeet under afskrækkende og truende Vilkaar. Men vel er det, at alle Trusler ikke opfyldes. Jeg har allerede anmærket, at iblandt mine Skoleinteressenter ogsaa fandtes en Deel, der tænkte bedre og vare billigere. Jeg maae endnu tilføie: at saasnart disse mærkede, at jeg holdt min egen Kost, lod En og Anden mig ved deres Børn indbyde til Middagsmaaltid, og tiltraadte mig at forandre min Stand. Det samme gjorde og Præsten H. Reimuth, naar jeg besøgte ham. Han selv levede stedse i ugivt Stand; ikke destomindre sagde han til mig: »Han maae ikke tage Exempel efter mig: jeg tilstaar, at jeg heri har handlet daarligt. Jeg kunde vel ogsaa have bekommet en Ægtefælle. Nu er det for sildig for mig. Jeg vil ikke forraade noget Fruentimmer. Det er sandt, jeg har min Søster hos mig, som er en god Huusholderske; men hvo veed hvor længe o.s.v.«. Var det Spisetid, bød han mig til Bords og ellers uden for denne Tid sagde han til sin Søster: »Du maa byde Pade Noget. Hans Kjøkken er endnu ikke ret istand.« Min forhen berørte Forlegenhed i Henseende til Sengeklæder o.s.v. hjalp den brave Ernst'ske Familie mig ud af; laante mig ogsaa det nødvendige Kjøkkentøi.

Det storslåede Augustenburg Slot blev opført af hertug Frederik Christian I i årene 1764-76. Når Pade var i audiens hos hertugen eller opsøgte ham for at overrække sit nytårsvers, skete det i disse omgivelser. Slottet var dengang helt nyt. Her ses slottet på en optagelse af hoffotograf Dreesen fra o. 1890. Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Min salig Fader pleiede hver Nytaarsdag, underdanigst at offerere Hans Durchlaughtighed Hertugen paa Augustenburg et Nytaars Vers, og hans Successor, som vordede min Antecessor, Christian Ingermann, havde ogsaa fulgt den Skik. Det var naturligt, at jeg troede at burde gjøre det samme, hvor lidet jeg endog maatte være skikket hertil. Den første Gang jeg bragte min naadige Hertug mit slet-poetiske Product, et saa kaldet Nytaars-Vers, og jeg derved var meget undseelig og frygtsom, vordede dog Udfaldet imod al Forventning heldigt for mig, men især for mine Efterfølgere i Embedet. En Lakai modtog mit usle Nytaars Vers og bragte det til Hans Durchlaughtighed; samme havde den Naade at lade mig kalde ind i hans Cabinet.

Kammertiener Petersen var netop i Begreb med at ombinde Hans Durchlaughtighed Halskrave og Halsdug. Hertugen spurgde: »Hvor meget Land har den salige Hertug lagt til eders Skole?« Jeg svarede sagte og undseelig, at jeg ikke vidste det tilvisse. »Det er nok et Par Skjepper Land«, vedblev Hertugen. Jeg: »Ja, det er nok saa omtrent.« Hertugen: »Nu vil jeg lægge 4 Skjepper dertil.« Jeg takkede underdanigst, men i saa undseelig og lav tone, at Hans Durchlaughtighed ikke

hørte det. – Hertugen til Kammertjeneren: »Hvad siger Han, vil Han ikke have det?« Kammertjeneren: »Jo, Deres Durchlaughtighed, Han takker underdanigst.« Hertugen: »Ja nu, I kan lade det afmaale fra det tilgrændsende Ohles-Koppel, langs med Ernstes Tofte.« Noget derefter meddeelte et Gavebrev angaaende denne Donation.

Jeg kunde ikke faae de skjænkte 4 Skjepper Land i Parallellinie med den gamle Tofte, fordi Jorden som udfordredes dertil var allerede overladt til Skovfogeden Hans Berg, saa at bemeldte Jord (de 4 Skp. Land) maatte udgjøre en Triangel istedet for en Rectangel. I Foraaret eller Forsommeren 1773 foranstaltede jeg den nye til Skolen skjænkte Jord indhegnet ved tvende Huusmænd, Peder Jeppe og Adolph Jacobsen.

Fællesskabet ophæves i Atzerballig

I samme Aar 1773 ophævedes Fællesskabet i Atzerballig og Atzerballigskov. Hr. Hofraad Voigt indfandt sig i Præstegaarden, hvor de tilsagde Bønder og andre Vedkommende vare forsamlede. Hofraaden forestillede Bønderne, at de maatte udlægge Jord til Huusmænd (Kaadnere kaldes de der), som ikke allerede havde 2 Tønder Land eller derover. De som allerede havde bemeldte Quantitæt maatte lade sig nøie dermed. »Og I maae ikke tænke«, vedblev Hofraaden, »at ville udlægge den allerringeste og længstbortliggende Jord til dem. Skoleholderen i Atzerballigskov, maae der ogsaa udlægges Jord til, at han derpaa kan holde en Koe.« Bønderne paastode aarlig Godtgjørelse for det Land, som saaledes afgik dem, hvilket Hofraaden ogsaa lovede. Jeg fik omtrent 2 Tønder Land, meget maadelig i Henseende til Qualitet, af Bøndernes Jord, lagt til Skolen, men temmelig langt derfra.

En af mine Colleger, Hans Christian Rasmussen i Fauherholm i Tandslet Sogn, havde Tvistighed med sine Skoleinteressentere, som fordrede Godtgjørelse for den Jord, der var udlagt til hans Skole. Skoleholderen paastod at burde nyde lige Rettighed med andre Skoleholdere i Fyens Stift. Bemeldte Skoleinteressenter antog daværende Notarius publicus, Advocaten Benning i Sønderborg, til at concipere deres Forestillinger til Hertugen. Daværende Pastor Clausen til Tandslet⁵¹, forfattede derimod Skolelærerens Hans Christians Forestillinger og Repliquer. Jeg har Gjenparter heraf, og de ere moersomme at læse, især Skolelærerens sidste Duplicat. Trætten endtes ved følgende hertuelige Resolution:

»Wann zwischen den Schulinteressenten der Schule zu Fauerholm und dem jetzigen Schulhalter Hans Christian Rasmussen daselbst wegen Bezahlung des zum Schul-Dienst ausgelegten Landes und Bestimmung eines desfälligen jährlichen Canonis Irrungen entstanden, und Wir dann die darüber hinc inde gewechselte Satz-Schriften, die darin angebrachte Gründe und sonst hiebey obwaltende Umstände in reiffer Erwägung gezogen; als haben Wir, kraft dieses, gnädigst zu resolviren geruhet: dass, das quæst: Land dem jetzigen Schulhalter zu Fauerholm sowohl als dessen Nachfolgern in officio, ohne irgend einiger Abgabe und ohne Kränkung der bisherigen festgesetzten und üblich gewesenenen Schul-Einkünfte zur Erleichterung ihres Auskommens und Ermunterung ihre Pflichten desto getreuer wahrzunehmen für beständig zugelegt seyn sollte; gleich den besagten Schul-Interessenten gnädigst angewiesen werden sich dieser Unserer gnädigste Anordnung unterthänigst zu confirmiren.

Augustenborg d. 27. May 1777.

Pr: Christian H: z: S: Holstein.«

Imens forbemeldte Trætte varede, betalte jeg Bønderne den forlangte Afgivt for den udlagte Skolejord. Saasart forestaaende Resolution var given, indgik jeg til Hertugen med en Ansøgning om ligeledes at fritages for at svare Afgivt af den til Atzerballigskovs Skole udlagte Jord. Min Ansøgning viste jeg i Forveien Hofraad M. Martensen,⁵² der nu havde succederet den hedengangne Hofraad Voigt. Hofraad M. Martensen var saa gunstig at paatage sig at levere min Ansøgning til Hertugen og anbefale den. Noget derefter sendte Hofraaden Bud, at jeg skulle komme til ham. Han var netop i Præstens Skov, som laae nær ved Skolen, for at stæmple Træer til Præsten. Jeg kom. Han sagde til mig: »Jeg har leveret eders Ansøgning til Hertugen og talt med ham derom. Sagen vil nok finde sig. Naar Bønderne forlange Afgivt af Skolejorden, saa giv dem det Svar: Naar Hertugen befaler, vil jeg betale, ellers ikke. For det Øvrige skal I ikke indlade Jer i nogen Mundklammer med dem derom.«

Næste Nytaar, da Grandelauget forsamledes i Kroen for at afgjøre visse Regnskaber, kom jeg den Gang ikke i deres Forsamling, men bad Forstanderen Ernst Ernstsens at sige dem paa mine Vegne, ifald de forlangde den sædvanlige Afgivt, min Meening. Bønderne spurgde: »Hvor bliver Skolemesteren af? Du medbringer vel hans Afgivt for Jorden?« Forstander E. Ernstsens svarede: »Jeg skal hilse Eder fra Sko-

lemesteren. Han kommer ikke. Han erklærer, at han for Fremtiden ikke betaler nogen Afgivt for den til Skolen udlagte Jord, uden saa er at Hertugen befaler det.« Bønderne: »Det skulle vi nok lære ham.«

De udvalgte strax nogle af deres Medlemmer, til at andrage min Vægring for Hertugen; men de kom ganske slukøret tilbage, da de ikke der fandt noget Gehør. Nu forsøgte Bønderne en anden Vej. De sendte en Deputation, som forestillede mig, at det var ubilligt, at de ingen Godtgjørelse skulde erholde for den Jord, som de havde mistet. Jeg gjorde dem opmærksom paa, at det ikke kunde kaldes nogen Ubillighed, hvad Kongen havde forordnet, og Hertugen havde resolveret i henseende til min Collega Hans Christian Rasmussen i Fauerholm. Nu lovede de: »Dersom Du vil betale os denne Afgivt, saa ville vi forsikre Dig Skolekaldet arveligen.« Jeg svarede, at det stod ikke i deres Magt, thi Skolen var bygt paa Jord, som salig Hertug Christian August havde skjænkt, med et Tillæg af omtrent 2 Skp. Land og den nuværende Hertugs Gave af 4 Skp. Land vare udlagte af disse Fyrsters egen Jord og ikke af Bøndernes o.s.v. Nu moverede Bønderne ikke mere i denne Sag, da de vel mærkede, at det ikke kunde vorde anderledes.

Da jeg nu havde omtrent 3 Tønder Land, endskjønt af meget forskellig Bonitet – de 6 Skp. Land, der vare skjænkte af de tvende bemeldte Fyrster og laae tæt ved Skolen, var meget god Jord, men den af Bønderne tillagte og temmelig langt fra Skolen beliggende Jord var for størstedelen ringe, saa kunde jeg vel til Nøds holde en Koe. Men ved Skolen var hverken Stald, Loe eller Lade. Koen maatte jeg om Vinteren sætte ind i et Kammer, der var bestemt til Spisekammer. Høet maatte jeg have paa Loftet, hvilket endda lod sig bedst gjøre. Men Kornet maatte jeg see indført hos Fremmede, der kunde og vilde tjene mig heri, for at faae det aftærsket og samme med Halmen hjemført.

Regnekonsten

Paa Als og i Almindelighed i Hertugdømmerne, især paa de Steder, som beboes af Søfarende, sætter Man langt mere Priiis paa Regning end som her i Fyen, paa Landet at sige. Jeg havde vel ikke forsømt at øve mig i denne Videnskab, saa vidt mig gaves Tid og Leilighed dertil; men jeg som nu skulle undervise andre deri, behøvede selv at undervises. Nogle af mine gode, fortrolige Venner advarede mig, at

jeg maatte tage mig iagt og ikke blotte min liden Indsigt i Regnekonsten, som min Formand Christian Ingermann havde gjort, da han begyndte sit Skolehold. Han havde gaaet i Skole hos min salige Fader, skrev en smuk Haand, men var i Begyndelsen en slet Helt i Arithmetiken. Nogle store Dreng, der havde gaaet i Skole hos min Fader, vare komme videre i Regnekonsten end selve deres nye Lærere, og dette erklærede han aabenhjertig for sine mere forfremmede Disciple: at han nemlig ikke kunde lære dem Noget i Regningen. Andre hans Disciple, som ikke vare kommen saa vidt, henviste han til de mest forfremmede, at de skulde fremhjelpe deres svagere Meddisciple, hvorover Hine vare vorden stolte og foragtede deres Lærer.

En Lykke for mig, i Forvejen at være underrettet herom. Da jeg nu skulde begynde at undervise i Regnekonsten og saae at En og Anden af mine nye Disciple vare komme langt frem i Regnebogen, nogle endog nær ved Enden i samme (Man brugte Lambecks Regnebog), begyndte jeg at grue og tænkte: Hvorledes vil Du komme ud af det? Jeg fattede mig, holdt gode Miner, at Ingen skulde mærke min Forlegenhed. Jeg sagde til mine Lærlinge: »Det er skjønt at I ere kommen saa vidt, dersom I og har fordøiet det og ikke glempt noget af det foregaaende. Det er Noget som jeg nu først maa undersøge.«

Jeg undersøgte, om de vidste Multiplications Tabellen tilgavn. Og da jeg tilspurgte en Dreng navnlig Jacob Jacobsen Corinth, en ellers brav Dreng i sin Opførsel, frapperede det ham, at han skulde tilspørges om saa lette Ting. Han svarede: »Den Tabelle har jeg lært for længe siden.« Jeg: »Det er godt, saa kan du svare mig; jeg bør undersøge Eders Kundskab.« Da befandt jeg, at der fandtes iblandt Disciplene en Deel, som ikke vidste fornævnte Tabelle. Jeg forudsatte, at der vel og kunde findes de iblandt dem, der havde glempt Noget af Fundamenterne, især i Brøkrengningen; da jeg undersøgte dette, fandt jeg, at endogsaa de der vare komme saa langt hen i Regnebogen stod deri tilbage. Jeg forestillede dem, at det var aldeles Nødvendigt for enhver, der ville gjøre Fremgang i Regnekonsten, at være fast i Brøkrengningen, og jeg lod dem nu igjentage de 4re Species⁷ i Brøken, med Løfte: at saasart de vare faste i denne Deel af Regning, skulle enhver begynde hvor de afbrød. Sandt nok, at en af de Aarsager, der bestemte mig til denne Fremgangsmaade, var at vinde Tid til egen Øvelse. Desuagtet kunde jeg berolige mig dermed, at Disciplene ikke tabte, men vandt derved, da dette var den rigtige Vej til Grundighed og at gaae frem med mindre Anstød.

LEINONIS LAMBECK

Vermehtes und verbessertes

Kochen- und
Büch

von Allersford

Leib und Kaufmanns

Buchhändlern

Verlagsort von L.

JOHANN HENNRICH WOLGEMUTH

Lehrer von W.

Jes Peter Tüchsen aus Weibek.

Nur Gottes Gnade beschützt mich auf meinem Wege
soll, das Gedächtnis und die Handlung und das Wort. Darum ist
Christi willen Amen. 1776. angefangen.

Lambecks regnebog, som blev benyttet af lærer Hans Jørgen Pade, var ret udbredt i samtiden, ofte i form af afskrifter fra den trykte udgave. Her ses titelbladet af en afskrift udarbejdet af lærer Jes Peter Tüchsen i Vejebæk 1776. Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, P 231.

Imidlertid vare nogle Forældre – at sige de som selv lidet eller intet forstode af Regnekunsten – misfornøiede herover, sagde: Jeg satte deres Børn tilbage og hindrede deres Fremgang, thi denne bedømme saadanne Folk efter som deres Børn ere kommen kort eller langt frem i deres Lærebøger. For altsaa saa vidt mueligt at lempe mig efter deres Fordomme, maatte jeg snart igjen lade Børnene begynde i deres Regnebøger, hvor de forhen vare komne. Hver Aften maatte jeg øve mig og opløse de Opgaver, som næste Dag skulle forefalde og kom saaledes igjennem uden Beskæmmelse.

Ægteskab og Sygdom

I Aaret 1773, den femtende Dag Octobris, begav jeg mig i Ægteskab med den daværende Pige Ellen Ernstes Datter, en Datter af den gamle Ernst Ernstsen, der saa ivrigen søgte, opmuntrede og bidrog til Skolens Opbyggelse i Atzerballigskov og Søster til daværende Forstander af samme Navn som hans Fader. Min Ægtefælle, bemeldte Ellen Ernstes, var mig en trofast Støtte. Jeg var den Gang i mit 23de Aar; hun derimod 14ten Aar ældre, altsaa 37ve Aar. Min Kone var Væverske og hendes Fortjeneste derved ydede et Bidrag til vort Udkomme.

Min Brystsye, hvorom jeg før har meldt Noget, tiltog meere og meere og udfaldt til Svindsot. Man tænke sig, hvor besværligt mit Embede i denne Tilstand, i den lave, fugtige kun med Leergulv forsynede Skolestue, maatte falde mig. Min Kones ømme deeltagende Forhold var mig til megen Lettelse og Opmuntring. Som noget besynderligt fortjener at anmærkes, at netop i den Tids Periode angrebes mange unge Mandspersoner af den tærende Syge. En gammel Huusmand Christen Gram, var særdeles heldig i at curere saadanne Patienter, naar de søgte ham i tide, nøjagtigen bragte de Midler, som han anordnede og fulgte hans Forskrivter. Min kone lod mig ingen Roe, jeg skulde dog betjene mig af C. Grams Cuur. En Tidlang vægrede jeg mig, fordi jeg gjorde mig Samvittighed over at consulere ham, der ogsaa anvendte overtroiske Ceremonier.

Men ideligen tilskyndet, maatte jeg omsider give efter. Min Kone sendte Bud efter ham: Han kom. Da han havde undersøgt mig, rystede han med Hovedet. Min gode, ømme Kone begyndte at græde; men Christen Gram søgte at berolige hende. »Giv Jer kun tilfreds Moerlille! Skal han døe deraf, vil det gaae haardt til.« Nu maalte han mig med en Traad og med stor Andagt og Alvorlighed mumlede han sag-

te nogle Ord. Derefter bragte min Kone ham Smørrebrød og en Flaske med Brændeviin, hvoraf han ogsaa nød noget. Han tog et Glas af Lommen og hældte saa meget som en god Fingerbølle fuld deraf i et halvt Glas Brændeviin, rakte mig det at drikke. Jeg undskyldte mig sigende: »Jeg har ikke smagt Brændeviin det sidst forløbne Halvaar.« »Hvorfor det?« spurgde han. Jeg: »Jeg har ikke tordet for min Brystsyge.« Han: »Saameget som det jeg her har iskjenket, maa I frit hver Dag drikke. Det skal meere nytte end skade; thi I har ikke faaet denne Sygdom af Brændeviins Drik; men der gives Nogle her omkring, hos hvilke dette er Tilfældet. Dem forbyder jeg ganske at nyde Brændeviin, og vilde de ikke rette sig derefter, saa kunne de gaae ad Kulrak.«⁵³

De Lægemidler han gav mig, brugte jeg nøjagtigen efter hans Forskrift; imidlertid gik det langsomt med Brystets Forbedring. Det vilde have gaaet hastigere, dersom jeg ikke havde haft endeel vanartige, gjenstridige, opsætsige Disciple, der jævnlig ærgrede mig og gjorde mig mit Embede meget suurt og besværligt, hvorunder ej aleene Brystet, men ogsaa Nerverne maatte lide.

Bestalling

IBlandt andre fandtes især en Dreng af Confirmanderne Nicolai Christiansen Lejmand, som frem for andre udmærkede sig fra den slette Side. Uden Genie og Lærelyst, foragtede han alle mine Formaninger, viste sig gjenstriidig, opsætsig og forargelig. Jeg nødsagedes til at besvære mig herover hos hans Forældre i Haab om, at de vilde bidrage til at raade Bod derpaa. Faderen anhørte mig i Begyndelsen roligere; men Moderen kom strax i Fyr og Flamme: tog sin vanartige Søn i Forsvar og vilde vælte al Skylden paa mig: gjorde mig de haardeste, uforskyldte Bebrejdelser, som den der ikke opfyldte sine Pligter, og ikke nøjet dermed, beskyldte hun min salig Fader for det samme i Henseende til hendes ældre Børn Claus Christiansen Lejmand og Lehne Christians Datter. Disse havde viist sig som artige Børn, men uden begunstigende Anlæg. Da Moderen saaledes overfusede mig, vaagnede ogsaa Faderen, truede, at de snart ville give mig et par nye Skoe: Jeg var kun antagen paa Prøve.

Dette foranledigede mig til at ansøge Hertugen om Bestalling som Skoleholder i Atzerballiskov, paa det at Christian Lejmand og hans ligesindede Med-Skoleinteressenter ej skulde kunne give mig et Par

nye Skoe, naar de lystede. Min Kone gik selv til Præsten for at bede ham, ved sit Vidnesbyrd at understøtte min underdanigste Ansøgning; hvilket han villig gjorde, saaledes som følger:

»Nærværende Mand Johannes Pade som haver forrettet Skole-Embedet her i Atzerballig-Skov paa 3die Aar, og i værende Tid forholdet sig troe og flittig i hans Embede, og med god Frugt og Nytte underviist de Unge, recommanderes i dybeste Underdanighed af mig til Deres Højfyrstelige Durchlauchtighed, min naadigste Fyrste og Herre, som en Person, der ej aleene besidder den fornødne Duelighed og Bequemhed til Skole-Embedet, men endogsaa stedse haver ført os et stille, christeligt og ædrueligt Levnet.

Atzerballig, den 7de Febr. 1775.

Hans Reimuth.«

Forsynet med forestaaende Recommendation gik jeg til Hertugen med min skriftlige Ansøgning om Bestalling. Da Hertugen havde læst min Ansøgning, spurgte han: »Hvortil behøves denne? I har i flere Aar været Skoleholder der.« Jeg: »Uden denne kunde adskillige urimelige Skoleinteressenter bilde sig ind, at de kunde sætte mig af, naar de fandt for godt. Ville Deres Durchlaucht have den Naade at see det Vidnesbyrd, som min Præst har meddeelt mig!« Da Hertugen havde læst det, sagde han: »Der kan Ingen have Noget imod; I skal have den forlangte Bestalling.« Jeg fik den.

Skolehuset

Skolehuset i Atzerballigskov behøver nyt Tag. Jeg lader Skoleinteressenterne forsamles i Skolen og andrager for dem, hvad der behøves. Nogle meente, jeg burde selv bekoste dette, thi jeg havde indgaaet at holde Skolehuset vedlige. Jeg forestillede dem, at dette var en Umulighed for mig, og ved Husets Vedligeholdelse havde jeg ikke kundet forstaae Hoved-Reparationer, men kun de mindre o.s.v. Endeel af de billigere Tænkende bifaldt mine Ord, og man besluttede, at enhver skulle levere Langhalm dertil, selv Beboere af jordløse Huse; men jeg skulle selv betale Tækkelønnen. Forstanderen, min Svoger Ernst Ernstsens, sagde til mig: »Du har jo faaet en Bestalling af Hertugen? Skoleinteressenterne forlange at see den.« Jeg: »Meget gjerne.«

Efter at de nu havde forvisset sig derom ved Øjesyn, siger Skovfo-

geden Christian Kekenis (han var Naboe til Christian Lejmand, der vilde give mig et nyt Par Løbeskoe): »Det er meget at Hertugen kan gjøre dette, uden vort Samtykke.« En anden af de samlede Skoleinteressenter svarede paa hiin enfoldige Arrogants: »Ja, det er sært nok Christian! at Du, i det mindste ikke har underskrevet Bestallingen, tillige med Hertugen.« Dette opvakte en almindelig Latter. Skolehuset vorder tækket og jeg betaler Tækkelønnen.

Skolehuset havde nu staaet i 26 Aar. Væggene som kunne vare klinede med Leer, kunde jeg tilsidst ikke holde tætte, da Støjlerne og Fletningen om dem vare forraadnede og faldt af. Leergulvet, især i den fugtige Aarstid, og ved Skolens lave Beliggenhed, var saa vaadt og slibrig, at Man kunde glide paa det. Nu hændtes det, at Hertugen paa en Retour fra Ohles Koppel skulde passere forbi Skolen. Nu kæmpede i mit Sind Lyst til at forestille Hertugen Skolens Brøstfældighed og Undseelse og Frygt for at vove det. Men Lysten overvandt dog endelig Frygten. Hertugen kjørte i en Jagtvogn, hans Løber sad hos ham. Jeg løber ud efter Vognen. Løberen varetog dette og siger: »Her kommer en Mand løbende, som formodentlig ønsker sig den Naade at tale med Deres Durchlaucht.« Denne lader Kudsken strax holde og spørger: »Hvad vil I?« Jeg: »Jeg tager mig den underdanigste Frihed at forestille Deres Durchlaucht, at Skolen er saa forfalden, at hverken Børnene eller jeg kunne udholde at være i den, i den kolde Aarstid.« Den brave Løber hjalp godt til, sigende: »Ja det seer elendigt ud. Man kan allevegne see der igjennem.« Hertugen: »Gud bevare Os! hvorfor har I ikke før sagt til?« Jeg: »Jeg torde ikke uden højeste Nødvendighed incommodere Deres Durchlaucht.« Hertugen: »Ja, det forstaar sig: Den maa repareres: Jeg skal bidrage, men Skoleinteressenterne maae ogsaa gjøre deres dertil.«

Hertugen opfyldte sit Løfte; thi kort derefter kom Hofraad Martensen og havde en Bygmester med sig for at bedømme Quantiteten af de behøvede Materialier. Hofraaden spurgte Skolebørnene: »Ere I flittige, ordentlige og lydige? I bør være saa stille og ordentlige i Skolen, som I vare i Kirken.« Nogen Tid derefter tilsagdes Vogne i Skoledistrictet, som tilførte godt Egetømmer til Fodstykker, Stændere og Løsholter, desuden en tilstrækkelig Quantitet af gode brændte Muursteen til at mure Væggene og belægge Gulvet.

Nu var det, som om vi vare kommen i en anden Verden; det havde ogsaa nogen heldig Indflydelse paa mit Bryst, men jeg leed desmeere af Mave- og Nervesvækkelse. Dertil kom, at jeg i mit venstre Laar,

hvori jeg for omtrent 10 Aar siden havde faaet en FistelSkade, fik 3-4 Gange aarlig den heftigste Riven og Spliden, saa at jeg om Natten maatte forlade Sengen og en Tidlang gaae paa Gulvet. Om Morgenen gav vel Smerten efter, saa længe jeg kunde blive liggende i Sengen, men da maatte jeg op og søge Skolen.

Vinkelskoler

I Byen Atzerballig holdt en gammel Huusmand Peder Bekker Skole. Der kom en vis afskediget Sergeant til Atzerballig, som Gaardmand Andreas Jørgensen dersteds indrømmede Værelser i sin Gaard til Skolehold og Bolig. Bemeldte Sergeant drog mange af Peder Bekkers Disciple til sig; ogsaa nogle i mit Skoledistrict efterfulgte hines Exempel. Den gamle Peder Bekker bad mig at skrive en Klage derover, og med den gik vi begge til Hertugen. En Tjener indbragte vor Klage. Jeg troer, det varede ikke to Minutter, førend Hertugen meget hurtigen aabnede Døren spørgende: »Er denne Sergeant ikke den, som forhen har holdt Skole i Lebyll-Gaarde?« Jeg: »Jo Deres Durchlaucht.« Hertugen: »Hvorfor har da den Mand (Andreas Jørgensen) taget ham ind?« Jeg: »Det har han aldeles gjort paa egen Haand, uden Øvrighedens og Præstens Tilladelse.« Hertugen: »Det maae være forbudet.« Han holdt Ord: Forstanderen Christian Hansen i Atzerballig fik Ordre til at gaae til Andreas Jørgensen og forkynde Hertugens Befaling: at Sergeanten strax, paa staaende Fod, skulle ophøre med sit ubeføjede Skolehold, og de forsamlede Børn maatte alle i Øjeblikket forføie sig bort.

Engang fandt og nogle af mine Skoleinteressentere for godt at lade deres Børn søge en Naboe-Skole i Ketting-Skov. Jeg besværede mig derover i en skriftlig Klage. Da jeg kom nær til Slottet paa Augustenborg, kom netop Hertugen tilbage fra en Promenade til Hest. Jeg rakte ham min Klage. Han spurgte: »Hvad vil I? I har nu faaet Eders Skole repareret. Jeg har ladet Mig sige, at den er saaledes istandsat, som ikke mange andre ere.« Jeg: »Derfor takker jeg D. Durchlaucht underdanigst. Det er om Noget ganske andet, jeg maae tage min Tilflugt til D. Durchlaucht. Nogle af mine Skoleinteressentere lade uden skjellig Aarsag deres Børn søge en fremmed Skole. Vilde Deres Durchlaucht have den Naade at see min Sognepræstes Vidnesbyrd desangaaende!« Hertugen: »Ja, det er en anden Sag, Det lader sig finde.«

Hofraad Martensen lod disse Skoleinteressentere kalde for sig og lod mig ved følgende Skrivelse vide, at han havde foreholdet dem deres Vanartighed med videre:

»Ich habe heute die mir angegebene widerspenstige 7 Schulinteressen: nämlich Jørgen Ernst, Thomas Ernst, Nicolay Burhøj, Johann Paulsen, Lorentz Nicolaysen, Anders Moosmann und Jørgen Andresen vorgefordert und Ihnen ihre Unart nachdrücklich vorgehalten. Sie haben zu ihrer Entschuldigung die weite Entfernung, den schlechten Weg und die Jugend ihrer Kinder vorgeschützt. Ich habe Ihnen aber bedeutet, dass sie sich und zwar Jørgen Ernst, Johann Paulsen, Nicolay Burhoi u.s.w. mit Ihnen in der Güte abfinden sollten, welches sie auch feyerlich versprochen. Nur Jørgen Andresen schützt sein Unvermögen vor und hat von dem Schulhalter in Ketting-Holtz einen Schein beigebracht, dass er als Mutter-Bruder dessen Kinder ohne Entgelt unterrichten wolle. Ich will solches dem Hertzog vorstellen; rahte aber es, nach diesen Umständen mit ihm zu genau nicht zu nehmen. Ueberhaupt suchen Sie so weit möglich in der Güte mit ihnen auszukommen. Was Recht ist muss Ihnen sonst werden.

Augustenburg den 23. Febr. 1781. M. Martensen.«

Disse Skoleinteressentere indfandt sig efter Ordre og spurgde, hvad de skulde betale mig for den Tid deres Børn ikke havde søgt min Skole? Jeg svarede: At naar de for Fremtiden opfyldte deres Pligt, saa vilde jeg eftergive dem Alt. Skoleinteressenterne indsaae nu, at de ikke længere kunde give et nyt Par Løbeskoe, naar de fandt for godt. Desuden havde de en Fordom, som kom mig til Nytte: De meente nemlig, at Candidaten Peder Reimuth var min Støtte og Bistand i mine Ansøgninger hos Hertugen. Derfor (sagde de) kunne vi ingen Vej komme med Johannes Pade.

Hertug Friedrich Christian den ældre var en religiøs, veltænkende Herre, der ønskede sine Undersaaters Forfremmelse, især Skoleungdommens, i sand Moralitet. Som Bidrag til denne ædle Hensigts Opnaelse var det og, at han skjænkede til hver af sine Skoler et Exemplar af Feddersens Sædelære⁵⁴, hvoraf daglig skulle læses et Stykke for Skoleungdommen. Han sørgede og for, at de fattige Børn i Skoledistrictet ikke skulle savne Underviisning, fordi de vare uformuende til at betale Skolepenge. Saaledes erholdt jeg af den fyrstelige Kasse aarlig 7 Rigsdaler for at undervise de fattige Børn.

Nye Planer

Min salig Fader, der lod sig det være saare angelegen at danne mig saa vidt hans Indsigter strakte sig, havde en gammel latinsk Donat.⁵⁵ Ordenes vedføjede Betydning var tydsk: bag i Bogen var en Samling af Vocabula (lutter Substantiver). Dem lod han mig lære udenad. Jeg tænkte den Gang, at de vedføjede Taltegn – 1, 2, 3, 4, 5, der betegne de 5 Declinationer⁵⁶, og Bogstaverne: m, f, n, der betegne genera nominum⁵⁷, ikke vare af nogen synderlig Betydning, men som Man siger: snarere en Fyldekalk. Min Fader kunde ikke vejlede mig heri. Han sagde mig blot: at de der ville studere maatte lære det Sprog tillige med Græsk og Hebraisk. Jeg ytrede: Det havde jeg stor Lyst til. Min Fader: »Ja, min Søn! Hvor gjerne vilde jeg holde Dig til Studeringer, dersom jeg havde Evne dertil.« Jeg fik efterhaanden mere og mere Lyst til at faae nogen Indsigt i det latinske Sprog; men jeg fandt længe ingen Vejleder, og mine Forsøg vare af liden Betydning.

Det stod saa hen, indtil jeg var kommen til Atzerballigskovs Skole. Da jeg engang besøgte Studiosus, Degn og Skolelærer Johannes Bartholini Bruhn i Ketting, og ved Samtale lod mig forlyde, at jeg havde stor Lyst til at erholde nogen Indsigt i det latinske Sprog, tilbød han sig at vejlede mig. Jeg tog med Glæde imod hans Tilbud. Han satte mig et Pensum for i Anchersens latinske Grammatik⁵⁸, at lære udenad inden jeg kom til ham igjen. Uagtet jeg fra min Skole havde omtrent $\frac{3}{4}$ Miil til Ketting, og Bruhn undertiden ikke var hjemme, naar jeg kom i hans Degnebolig, forsømte jeg dog aldrig uden højeste Nødvendighed at besøge ham til de fastsatte Tider. Jeg sparede i Fremtiden Nyttens af min liden grammatiske Kundskab i Henseende til Orthographie, og desbedre at ordne og forstaae Sætningernes Deele. Jeg søgte tillige i andre Deele at udvide mine Kundskaber.

I Aaret 1779 eller 1780 kom Landmaaler Christian August Schmidt til Atzerballig. Om Vinteren holdt han der Skole, om Sommeren var han sysselsat med Landmaaling. Herr Kammerherre Grev Johann Ludvig Reventlow til Brahetrolleburg, besøgede paa sin Broder Hr. Kammerherre, Commandeur Grev Conrad af Reventlows Vegne, Sandbergs Jorder opmaalte og forbemeldte Christian August Schmidt antoges dertil.

Ved denne Lejlighed vordede Hr. Johann Ludvig, Greve af Reventlow bekjendt med C. Aug. Schmidt, og da sidstmeldte Greve allerede var i begreb med at opføre en nye Skole ved Gjerup Bye på Fyn,

spurgte han Schmidt, om han vilde være En af hans Skolelærere og i Forveien paa nogen Tid reise til det kielske Seminarium, for desmeere at dannes til en duelig Skolelærer? Schmidt havde lyst til Skolevæesenet, fandt Vilkaarene antagelige og reiste omtrent i Løbet af Aaret 1781 til det kielske Skolemester-Seminarium. I den sidste Periode af hans Ophold der nød han den fortræffelige Lærers, Herr Katechet Heinrich Müllers Vejledning. Men da Schmidts Kone i Gjerup Skole imidlertid vordede afsindig, maatte Manden før forlade denne fortræffelige Dannelses Anstalt, end han ønskede. Schmidt kom hjem, og under disse beklagelsesværdige Omstændigheder begyndte og fortsatte han Skoleunderviisningen til Grevens fulde Tilfredshed.

Hr. Grev Johann Ludvig af Reventlow lod opføre end en Skole i Nærheden af Grønderup: han spurgte Schmidt, om han ikke kunde give ham Anledning til at faae et dueligt Subjekt til at forestaae Grønderup Skole? Schmidt foreslog mig, der havde været hans Collega i Atzerballig Sogn, og var hans fortrolige Ven. Hr. Greven tog imod Schmidts Forslag, og den sidstmeldte lod mig det vide med Tilføiende: Dersom jeg havde Lyst til at modtage den tilbudne Skoletjeneste, maatte jeg jo før jo heller indfinde mig paa Brahetrolleburg, for at aftale det Nærmere med Hr. Greven.

Jeg reiste altsaa i Høsten 1784 til Brahetrolleburg. Hr. Greven yttrede det Ønske: at jeg for en kort Tid (2 Aar) ville tage til Seminariet i Kiel. Jeg forestillede underdanigst Hr. Greven, at jeg vel havde stor Lyst til at udvide mine Kundskaber og at gjøres meere duelig til mit Embede; men jeg forestillede ogsaa lige underdanigst Vanskeligheden derved: At jeg havde Kone og tre Børn o.s.v. Hr. Greven beroligede mig dermed, at jeg kun i den bemeldte korte Tid skulde opholde mig paa Seminariet, imidlertid vilde han sørge for min Familie hjemme. Jeg modtog Tilbudet og underkastede mig Vilkaarene, forpligtede mig til, næste Majdag i det seneste at reise til Seminariet.

Jeg reiste tilbage til Atzerballigskov. Solgte saa meget af min Boehave jeg kunde undvære, tillige med den af mig opførte Lade. Jeg reiste med Familie fra Atzerballigskovs Skole, hvor jeg i tretten Aar havde været Lærer, til Brahetrolleburg i Fyen. Forflyttelsen skete sidst i April eller først i May 1785.

LITTERATUR OG KILDER

- T. Baumgarten (udg.): Johannes Pades Autobiografi, i: Arkiv for Genealogi og Heraldik. hft. 13-14, Århus 1909 s. 277-296. Også som særtryk: T. Baumgarten: Danmarks anden Seminarist Johannes Pades Autobiografi og Familien Pades Stamtavle (Århus 1915).
- A. Eriksen: Asserballeskov skole gennem 200 år, i: Degn og Skole. Fra Als og Sundved Hefte 41, 1962 s. 39-46.
- G. Japsen: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814, 1968 (især s. 135-147 og 340).
- Jens Lampe: Danmarks første lærere uddannet på seminarium var sønderjyder, i: Sønderjysk Månedsskrift 1958 s. 42-43.
- K. Bang Mikkelsen: Degne og skoleholdere samt kateketer, klokkere og organister i Fyns stift indtil 1814 (Odense 1977) s. 102 og 196.

NOTER

Om sin familie skriver Johannes Pade følgende: Mit første lykkelige Ægteskab med Ellen Ernstes velsignede Gud med 2 Børn. Det ældste en Datter, som gaves Navnet Christiane, født 1776 den 5. Novbr. og døde den 30te, samme Maaned. Det andet en Søn, Hans, født 1778, den 12te Junii. Jeg maatte nu friste den haarde Skjæbne at miste bemeldte min uforglemmelige Ægtefælle efter denne Barselsfærd. Hun døde den 18de Junii 1778, i en Alder af omtrent 42 Aar i vort Ægteskabs 5te Aar. Den efterladte Søn maatte jeg strax udsætte hos Fremmede imod en Betaling af 12 Rdr. aarlig.

Aar 1779 indlod jeg mig atter i Ægteskab med Maren Jens Datter (Møller), Gaardmand Jens Jensen Møllers Datter, fra Atzerballig. Med hende havde jeg 2 Sønner. Den ældste Jens, født i Atzerballig-Skov den 5te December 1780, døde hos mig i Vester-Aabye, som Seminarist fra Bernstorfsminde, af en tærende Sygdom 1801 i Februar Maaned. Den yngste af Sønnerne Christian, ligeledes født i Atzerballigskov den 24. Decembr. 1782, og ogsaa død der i en Alder af omtrent 4 Uger. Med bemeldte Maren Jens datter (Møller)

har jeg en Datter: Sibille Lovise, født i Gjerup den 27de September 1787.

1. Endnu mere.
2. Christian August I, 1696-1754, hertug af Augustenborg fra 1714. Skolen i Asserballeskov fik sit officielle navn »Christiansværk« efter hertugen, som gav grunden og leverede egetømmeret.
3. Indskrivningspenge.
4. Bønskrifter.
5. Holdt ligtale.
6. Pontoppidans katekismeforklaring »Sandhed til Gudfrygtighed« udkom første gang 1737. Den blev indført overalt i Danmark-Norge og udkom i 40 oplag før 1800.
7. De fire regningsarter.
8. Heino Lambecks regnebog var sammen med en tilsvarende af Valentin Heins de mest udbredte i Slesvig og Holsten i 1600-1700-årene. Heino Lambeck (1586-1663) var regnemester i St. Jacobs sogn i Hamborg. Den første regnebog til skolebrug udgav han 1615, og han forestod nye oplag frem til 1663. Frem til 1801 udkom mindst 10 nyoplag. Regnebogen indeholdt bl.a. en gennemgang af regningsarterne og brøkrejningen med efterfølgende opgaver. Lambecks og Heins' regnebøger er beskrevet af Jürgen Kühl i artiklen »Zwei Rechen-einschreibebücher aus dem 18. Jahrhundert«, i: Heimatkundliches Jahrbuch für den Kreis Segeberg, 1999 s. 61-71.
9. Forudsigelse.
10. Korporlig afstraffelse, dragt prygl.
11. Endervise i katekismus gennem spørgsmål og svar.
12. Ordsprogenes Bog 13. kap. vers 24.
13. Præsten Eli omtales i Det gamle Testamente Første Samuelsbog. Eli var præst ved Jahves tempel i Shilo. Hans sønner skejede ud. De viste ringegagt for Herrens offergaver og lå hos kvinderne. Elis død blev fortolket som Jahves straf pga. sønnernes vanrøgt af præsteembedet (Første Samuelsbog kap. 2 vers 12ff.).
14. Ordsprogenes Bog 30. kap. vers 17.

15. Siraks bog, en af de gammeltestamentlige apokryfer beslægtet med Ordsprogenes Bog. Bogen indeholder især tankesprog.
16. Tilbehør, hjælpemiddel.
17. Ustyrlig, vild knægt.
18. Frederik Christian I (den ældre), 1721-94, hertug af Augustenborg 1754-94.
19. Lars Juul, hofråd på Augustenborg, overinspektør 1755-1769.
20. Johan Christian Ambders, 1710-95, justitsråd 1762, amtsforvalter over Nordborg amt og Ærø 1735-92.
21. Skolen i Marstal skal være oprettet 1705 af hertug Christian Carl af Nordborg, lærerens løn blev 1706 fastsat til 100 rigsdaler, se Hübertz: Beskrivelse over Ærø, 1834 s. 93.
22. Bidrage til.
23. Indsitter, en der bor til leje.
24. Afkorte.
25. Rathge Bertelsen, skoleholder i Marstal, død 19.4.1763, se K. Bang Mikelsen: Degne og skoleholdere samt kateketer, klokkere og organister i Fyns stift indtil 1814 (Odense 1977) s. 102.
26. Tjenestemand's biindtægt.
27. Fikken Jochims: Ved skiftet efter Hans Jørgen Pades død 13. maj 1769 angives enkens navn som Sofie Amalie. Ifølge skifteprotokollen angav hun nettoformuen til 30 mark 4½ skilling lybsk, »hvilket beløb den fattige enke, der havde indført det meste i den afdøde skoleholder Pades bo, beholdt til sin begravelse«. Johannes Pades Autobiografi, i: Arkiv for Genealogi og Heraldik. Aarhus 1909 hft. 13-14, s. 280.
28. Snakkesalig.
29. Have nok til sit underhold.
30. Uvurderlig.
31. Lad der være måde med alting.
32. Johan Fridrich Schultz, kaptajn, død i Gråsten 9. marts 1767.
33. »Lærde Efterretninger« betegner formentlig en af tidens udbredte tysksprogede aviser, enten »Altonaischer Gelehrter Mercurius« eller »Staats- und Gelehrte Zeitung des Hamburgischen unpartheyischen Correspondenten«.
34. August Voigt, kammerskriver på Gråsten 1747, hofråd og overinspektør på Augustenborg 1770-74.
35. Tilsidst havde han afføring næsten med minuts mellemrum.
36. Med forlov! Undskyld udtrykket!
37. Moritz Moritzsen, amtsforvalter over Gråsten amt 1750-73, over hele Ærø 1774-1781, født i Flensborg 1724, død 1796, kammerråd 1769.
38. Quartanfeber eller fjerdedagsfeber: (kold) feber, der indfinder sig hver tredje dag.
39. Tilfældigt arbejde.
40. Mål for skibes rumindhold og bæreevne, i 1867 omregnet til 2 registertons.
41. Jeg er et menneske, intet menneskeligt er mig fremmed.
42. Peter Meyland, 1700-1777, sognepræst i Varnæs 1734-1777.
43. Stået i tjeneste.
44. Snart.
45. Justis- og kancelliråd Christopher Trogelius Koch (1703-1775) var søn af provst Christian Gottlieb Koch i Aabenraa. Han var en velhavende mand, ejede Skovbølgård i Felsted sogn (hvor han byggede den endnu eksisterende hovedbygning og satte sit våben over døren) samt Bojskov, med en del gårde i Bovrup. Koch boede i Aabenraa.
46. Udskiftningen i Varnæs 1710-11 var den første virkelige udskiftning i det danske monarki.
47. Den omtalte figur er formentlig apostlen Peter med attributterne nøgler og bog.
48. Hans Reimuth, 1719-1792, sognepræst i Asserballe 1758-1792.
49. p.l.: pastor loci=sognepræst. L.S.: locus sigilli=i seglets sted.
50. Lille mønt.
51. Peder Clausen, 1721-1785, sognepræst i Tandslet 1758-1785.
52. Michael Martensen, 1725-1787, 1770 hofråd og inspektør på de gråstenske godser, 1774 overinspektør på Augustenborg.
53. Kulrak.
54. Jak. Fr. Feddersen: Christelige Sædelære for Borgeren og Landmanden. Oversat af Fr. Chr. von Haven. Kbh. 1784.
55. Latinsk skolegrammatik.

56. Declinationer: Bøjning af substantiver.
57. Maskulinum, femininum, neutrum: ordenes køn.
58. Søren Anchersen: *Grammaticæ latinæ*

præcepta in compendio. Det er: Kort og tydelig Underviisning udi det latinske Sprog forfattet til at bruges i Skolerne. Kbh. 1751, 2. oplag 1753, 3. oplag 1761.